

**Univerzita Karlova**

**Filozofická fakulta**

Katedra Blízkého východu

**Bakalářská práce**

Adéla Misarová

**Avraham Firkovič: Portrét krymského karaity, maskila, sběratele rukopisů  
a falzifikátora**

**Avraham Firkovich: A Portrait of Crieman Karaite, Maskil, Manuscript  
Collector and a Forger**



## **Poděkování**

Ráda bych touto formou poděkovala vedoucímu bakalářské práce doc. PhDr. Danielu Bouškovi, Ph.D. za cenné rady, vstřícnost při konzultacích a odborné připomínky v průběhu psaní bakalářské práce.

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.7.2022

Adéla Misarová

**Klíčová slova:**

Avraham Firkovič, karaismus, haskala, rukopisy, padělky, Krym, Carské Rusko, antisemitské zákony, *Avnej zikaron*

**Keywords:**

Avraham Firkovich, Karaism, Haskalah, Manuscripts, Forgeries, Crimea, Tsarist Russia, Anti-Jewish Laws, *Avnej Zikkārōn*

## **Abstrakt**

Bakalářská práce se zabývá životem a působením Avrahama Firkoviče, východoevropského karaitského učenice, sběratele rukopisů a údajného falzifikátora. Práce si klade za cíl představit význam Firkovičových sbírek, které tvoří velkou část hebrejských a judeo-arabských rukopisů v Petrohradské národní knihovně, Firkovičův vztah k haskale a k *maskilim*, kteří vnímali Firkovičovu osobnost ambivalentně, a jeho životní snahu chránit krymské karaity před antisemitskými zákony Ruského impéria. Práce se snaží uchopit Firkovičovy motivy k padělání rukopisů, vysvětlit jeho teorii o původu krymských karaitů a představit jeho badatelskou činnost. Firkovičovy padělané rukopisy (Mendželský a Derbentský dokument), jež Firkovič vydával za staré kolofony ke svitům Tóry, sloužily Firkovičovi k podložení jeho ahistorických teorií o původu krymských karaitů. Na základě těchto spisů a jiných padělků tvrdil, že se karaité na Krymu usídlili dříve, než byl ukřižován Ježíš Kristus, a nenesou tím pádem spoluvinu za Kristovo ukřižování jako rabínští Židé. Snažil se tak hájit krymské karaity před carskými úřady a zajistit si ve vlastní komunitě váženější postavení.

## **Abstract**

The bachelor thesis examines the life and activity of Avraham Firkovich, East European Karaite scholar, manuscript collector and alleged forger. The aim of the thesis is to present the significance of Firkovich's collections, that constitute a great part of Hebrew and Judeo-Arabic manuscripts in The National Library of Russia, his relations to Haskalah and *maskilim*, who perceived Firkovich ambivalently, and his lifelong effort to protect Crimean Karaites from anti-Jewish laws implemented by Russian Empire. The thesis endeavours to depict Firkovich's motives for forging manuscripts, to explain his theory about the origin of Crimean Karaites and to present his scholarly work. Firkovich's forged manuscripts (the Mejlis and Derbent Document), which Firkovich passed off as old colophons to Torah scrolls, served him as a foundation for his ahistorical theories about the origin of Crimean Karaites. Based on these manuscripts and other forgeries he claimed that Karaites inhabited the Crimean Peninsula before the crucifixion of Jesus Christ and therefore are not guilty for Christ's crucifixion like the rabbanites. Thus he strived to protect his community from tsarist offices and to ensure a more significant status in his community for himself.

## **Poznámka k transkripci a použitým překladům**

Použitá transkripce hebrejštiny vychází z filologické transkripce (norma D) navržené Pavlem Čechem a Pavlem Sládkem.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Čech, Sládek, *Transliterace a transkripce hebrejštiny*, Listy filologické 132 (2009), s. 305–339 (328–332).

# Obsah

<b>Úvod</b> .....	9
<b>1. Krymský karaismus v devatenáctém století</b> .....	11
<b>2. Působení Avrahama Firkoviče</b> .....	13
2.1. Biografie Avrahama Firkoviče .....	13
2.2. Firkovičova publikační a vědecká činnost.....	16
2.3. Vztah Avrahama Firkoviče k rabanitům .....	19
<b>3. Avraham Firkovič ve světě haskaly</b> .....	23
3.1. Ruská haskala .....	23
3.2. Karaitská haskala.....	26
3.3. Maskil Avraham Firkovič.....	29
<b>4. Historické teorie Avrahama Firkoviče a jejich vliv na ostatní badatele</b> .....	32
<b>5. Avraham Firkovič a padělání historických dokumentů</b> .....	35
5.1. Falza Avrahama Firkoviče.....	35
5.2. Kritika Firkovičových falz.....	37
<b>Závěr</b> .....	39
<b>Bibliografie</b> .....	41

## Úvod

Tato práce pojednává o působení Avrahama Firkoviče, krymského karaity, významného sběratele rukopisů a falzifikátora, žijícího v devatenáctém století v Carském Rusku. Cílem práce je představit Firkovičův význam pro karaitskou komunitu, jeho publikační činnost, jeho vztah k *haskale* a k ostatním *maskilim* a jeho postoj k Židům hlásícím se k rabínskému judaismu. Avraham Firkovič definoval nové ahistorické teorie o původu krymských karaitů, kterými chtěl chránit svoji komunitu před antisemitskými zákony Carského Ruska a které jsou v práci představeny a vysvětleny. Aby měl pro své teorie důkazy, falšoval Avraham Firkovič rukopisy, nápisy na náhrobcích, rodokmeny a další. Práce se také zabývá fenoménem padělání a motivací Avrahama Firkoviče k těmto praktikám.

Přestože byla přítomnost karaitů v městech s vysokým počtem židovských obyvatel v devatenáctém století poměrně častá, neexistuje o karaismu východní Evropy mnoho systematických a celistvých pojednání. Jedním z důvodů absence takových prací byla uzavřenost Petrohradské národní knihovny za dob Sovětského svazu pro akademiky jiných států, kteří by se tímto tématem chtěli zabývat. Většina důležitých dokumentů pro historické bádání o karaismu východní Evropy se totiž nachází právě tam. Tato bakalářská práce vychází převážně z dosud nepřekonané knihy historičky karaismu, která se zajímá o novověké dějiny karaitů v Carském Rusku, Goldy Akhiezer, a sice *Historical Consciousness, Haskalah, and Nationalism among the Karaites of Eastern Europe*.<sup>2</sup>

V první části práce jsou krátce představena důležitá centra karaitských komunit v průběhu dějin od vzniku karaismu až po dvacáté století a legální status karaitských komunit v Carském Rusku v osmnáctém a devatenáctém století, na něž reagovali významní karaité spolu s Avrahamem Firkovičem.

Druhá kapitola pojednává o působení Avrahama Firkoviče. Je zde představena Firkovičova biografie, neboť je pro porozumění Firkovičových teorií nezbytné znát jeho zázemí, vzdělání a jeho pohnutky. Dále se tato kapitola zabývá publikacemi Avrahama Firkoviče a jeho badatelskou činností. Ve svých textech se Firkovič často vyjadřoval k rabínským Židům a jeho postoj k nim se v průběhu jeho života vyvíjel. Proto je této problematice věnována poslední část druhé kapitoly.

Třetí kapitola pojednává o židovském osvícenském hnutí (*haskala*) v Ruském impériu jak mezi východoevropskými rabínskými Židy, tak mezi karaity, a o postoji Avrahama

---

<sup>2</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness, Haskalah, and Nationalism among the Karaites of Eastern Europe*.

Firkoviče k tomuto hnutí a o jeho vztahu k ostatním stoupencům haskaly. V této kapitole je položena otázka, zda Avrahama Firkoviče lze vnímat jako stoupence tohoto hnutí, zda ho tak vnímali ostatní stoupenci haskaly a zda se tak vnímal on sám.

Historickým teoriím Avrahama Firkoviče se věnuje kapitola čtvrtá. Avraham Firkovič svými smyšlenými teoriemi formoval budoucnost karaitské komunity na několik let dopředu, ovlivnil mnoho židovských i nežidovských badatelů a přesvědčil carské úřady o prastarém původu karaitů a o jejich nezávislosti na Židech rabínského judaismu.

Pravost vlastních historických teorií obhajoval existencí textů a historických materiálů, které sám falzifikoval a které prohlašoval za hodnověrné historické prameny. Firkovičovy motivy pro padělání a jiné společenské faktory, které fenoménu padělání přispěly, jsou spolu s kritikou Firkovičových falz představeny v páté kapitole.

Šestá a poslední kapitola bakalářské práce se věnuje karaitským komunitám východní Evropy po smrti Avrahama Firkoviče. Avraham Firkovič přispěl svými teoriemi a svým výrazným vystupováním k rozvoji karaitského nacionalismu, jenž navždy změnil narativ karaitských komunit o jejich etnickém původu.

## 1. Krymský karaismus v devatenáctém století

Karaité (v hebrejštině *Qara'im*, *Bnej miqra* nebo *Ba'alej miqra*) jsou příslušníci duchovního proudu judaismu, který začal vznikat v polovině devátého století po Kristu na území dnešního Iráku a Íránu. Jejich náboženská doktrína je založená na odmítnutí rabínsko-talmudické tradice. Karaismus odmítá ústní Tóru (Talmud) a za formativní text považuje pouze Hebrejskou Bibli. Karaitské komunity se v devátém až jedenáctém století koncentrovaly v Bagdádu, Isfahánu, Damašku, Rámaláhu, Jeruzalémě a v Káhiře. V dalších stoletích se hlavní centra karaitů posunula více na západ a na sever. Konstantinopol, Adrianopolis, Kypr a stále Káhira spolu s Damaškem se staly centry karaitských komunit ve dvanáctém až šestnáctém století. Karaitské osídlení v Káhiře v průběhu let neoslabilo a bylo významné od vzniku karaismu až do dvacátého století. V sedmnáctém století se karaitské osídlení přesunulo na Krym a skrze něj do východní Evropy.<sup>3</sup> Hlavními centry v tomto období byly Čufut-Kale, Jevpatorija, Feodosija, Oděsa, Halič, Lutsk, Troki a Vilnius. Většina těchto měst představovala centra karaitských komunit až do dvacátého století.<sup>4</sup>

Avraham Firkovič žil v době, v níž si krymští karaité již na konci osmnáctého století začali uvědomovat, že je třeba ohradit se proti antisemitským zákonům carského Ruska. Ruské impérium za vlády carevny Kateřiny II. uvalilo na židovské obyvatele dvojnásobné daně a jiné antisemitské zákony (zákaz koupi nemovitostí, povinnost ubytovávat ruské vojáky a další), na které v roce 1795 reagovala delegace krymských karaitů mířící do Petrohradu, aby zažádala o výjimku z těchto protižidovských zákonů. Delegace významných osobností krymského karaismu (Benjamin Aga,<sup>5</sup> Solomon ben Jišhak a Solomon Babovič<sup>6</sup>) byla úspěšná a výjimku pro svoji malou komunitu získala. V roce 1827 zasáhlo židovskou komunitu zavedení branné povinnosti všech Židů (rabanitů<sup>7</sup> i karaitů) na území carského Ruska carem Nikolajem I. Na tuto povinnost ještě též rok reagovala další delegace krymských karaitů v čele se Simḥou

---

<sup>3</sup> První zmínky o existenci karaitů na Krymském poloostrově máme již z přelomu třináctého a čtrnáctého století. Na konci třináctého století byla v přístavním městě Kaffa (Feodosia) postavena pravděpodobně karaitská synagoga. Až od sedmnáctého století lze ale mluvit o velkých a významných centrech karaitských komunit. Viz Shapira, „Beginnings of the Karaite Communities of the Crimea prior to the Sixteenth Century,“ *Karaite Judaism: a guide to its history and literary sources* (ed. Polliack, Meira), s. 711–713.

<sup>4</sup> Hofman, „Karaites,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 11, s. 785–802.

<sup>5</sup> Akhiezer, „Aga,“ tamtéž, sv. 1, s. 443.

<sup>6</sup> Akhiezer, „Babovich, Simḥah ben Solomon ben Nahamu,“ tamtéž, sv. 3, s. 23.

<sup>7</sup> Termín rabanité je používán zhruba od 10. století pro odlišení stoupců hlavního proudu judaismu, a sice rabínskému, od stoupců karaismu (karaité). Rabanité, oproti karaitům, přijali autoritu ústní Tóry (Talmud a Midraš). Viz Zawanowska „Rabbanites,“ *Encyclopedia of Jews in the Islamic world*, sv. 4, s. 145–146.

Babovičem<sup>8</sup> (synem výše zmíněného Solomona Baboviče) a pro svoji komunitu opět zajistila výjimku.<sup>9</sup>

Své argumenty pro ohrazení se vůči antisemitským zákonům zakládali krymští karaité na tvrzení, že nemají nic společného s Židy, kteří následují rabínský judaismus, a na myšlence, že jsou naprosto jedinečná náboženská skupina s vlastním původem a odlišným náboženstvím. Karaité dokázali přesvědčit carské úřady, že se nepodíleli na ukřižování Ježíše Krista. Přesvědčili je také o odlišné podstatě karaitského náboženství, jehož jediným svatým textem je Hebrejská bible, a které odmítá autoritu Talmudu, a o odlišném původu krymských karaitů oproti rabanitům. Byli ve svých snahách velmi úspěšní, a proto v roce 1837 zažila karaitská komunita na Krymu a v Oděse velký obrat v přístupu carských úřadů. Ruská vláda uznala karaity za odlišnou náboženskou skupinu nezávislou na rabanitech a dala vzniknout Karaitské duchovní správě pro Tauris<sup>10</sup> a Oděsu (Караимское духовное правление).<sup>11</sup>

Jejich úspěšná a brzká emancipace, kterou podstoupili dříve než rabanité, byla nicméně ovlivněna dalšími faktory, které jim celý proces usnadnily. Mezi vzdělanou vrstvou ruské společnosti byli karaité vnímáni jako exotická, orientální a tajuplná skupina, kterou si ruská inteligence romantizovala a vytvořila si k ní sympatie. Obyvatelé, příroda a hornatá krajina Krymu a Kavkazu byla romantizována i v knihách Puškina, Lermontova nebo Tolstoj. Romantizaci tohoto regionu pravděpodobně přispěla i Kavkazská válka (1816-1864), která podnítila zájem právě o tyto oblasti. Karaité se kromě toho aktivně zapojovali do občanského dění a vůdci karaitských komunit udržovali úzké a silné vztahy s místními úřady nebo hodnostáři.<sup>12</sup> Členové karaitské menšiny byli často velmi majetní a pečovali o místní komunity. Byli aktivními občany a nejednou byli dávání za příklad rabínským Židům. Navíc k roku 1897 čítal počet karaitů v poměru k rabanitům pouze 0,25 procent, a tudíž karaitská komunita pro režim nepředstavovala takovou hrozbu jako ta rabanitská. Nový právní status karaitů vedl k hromadnému stěhování do velkých měst carského Ruska, což bylo postupem času následováno velkým poklesem v důležitosti lokální, dříve velmi zásadní, karaitské autority, a kolapsem karaitského školského systému. Mnoho z odchozích navíc konvertovalo ke křesťanství.<sup>13</sup>

---

<sup>8</sup> Akhiezer „Babovich, Simḥah Ben Solomon Ben Nahamu,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 3, s. 23.

<sup>9</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 243.

<sup>10</sup> Tauris bylo antické označení pro Krymský poloostrov, které využívaly ruské oficiální dokumenty v 19. století.

<sup>11</sup> Tamtéž, s. 243–244.

<sup>12</sup> Karaité například chystali hostiny a velkolepá přijetí carů či jiných vysokých úředníků. Caři podnikali pravidelné cesty do historického centra karaitů v Čufut-Kale.

<sup>13</sup> Po ruském dobytí Krymu obývalo Krym 2 400 karaitů. K roku 1897 v Ruském impériu žilo 12 894 karaitů, přičemž pouze 1 116 na Krymu, a 5 215 805 rabanitů. Tamtéž, s. 244–246.

## 2. Působení Avrahama Firkoviče

### 2.1. Biografie Avrahama Firkoviče

Historička karaismu Golda Akhiezer výstižně říká, že bez uvědomění si, kdo byl Avraham Firkovič, jaké byly jeho cíle a pro co loboval, nelze pochopit jeho teorie, aktivity a jejich kontext. Avraham ben Šmu'el Firkovič, pseudonymem Even Rešef, se narodil v roce 1787 a zemřel v roce 1874. Badatelé se na základě tvrzení samotného Firkoviče ještě do nedávna domnívali, že se narodil ve městě Lutsk na severozápadě dnešní Ukrajiny, a že jeho obživou po svatbě v roce 1808 byl tchánem darovaný větrný mlýn. Dle relativně nedávno vydaného dokumentu<sup>14</sup> se ale ukazuje, že žil ve vesnici Zalav'ja,<sup>15</sup> nedaleko Lutsku, ve které se pravděpodobně i narodil, a že jeho příjmy neplynuly z větrného mlýnu, nýbrž z prodeje alkoholu místním farmářům. V letech 1809-1810 musel spolu s dalšími obyvateli na příkaz ruských úřadů z vesnice odejít a následně zbankrotoval.<sup>16</sup>

V roce 1813 začal Avraham Firkovič studovat Tóru u předního karaitského učence a badatele Mordechaje Sułtaňského (1772-1862).<sup>17</sup> Jakožto učitel a mentor předal Firkovičovi náboženské vzdělání, formoval Firkovičův vztah k historii a měl na něj velký vliv prostřednictvím své knihy *Zecher šadiqim*.<sup>18</sup> Avraham Firkovič s myšlenkami a poznatky Sułtaňského začal nakládat po svém, trochu si je upravoval a publikoval je ve svých knihách a textech, aniž by zmiňoval jméno svého učitele. Nejen to, ale i Firkovičova nepodložená obvinění proti Sułtaňskému a nárůst akademické rivality zapříčinily v roce 1822 mezi nimi konflikt.<sup>19</sup> Týž rok odchází Firkovič na Krym, do města Jevpatorija, kde se stává *ħazanem*<sup>20</sup> místní karaitské komunity.<sup>21</sup>

V Jevpatoriji se zasazoval od roku 1825 o znovuoobnovení karaitských tiskovin. Jeho snahy byly úspěšné a on sám do karaitských tiskovin v Jevpatoriji od roku 1834 přispíval.

---

<sup>14</sup> Шабаровський, *Караїми на Волині*, s. 92.

<sup>15</sup> Vesnice Zalav'ja, jihovýchodně od Lutsku, byla v 18. a 19. století centrem karaitské komunity podobně jako jiné obce v okolí Lutsku.

<sup>16</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 256–257.

<sup>17</sup> Akhiezer, „Sultansky, Mordecai Ben Joseph,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 19, s. 306.

<sup>18</sup> Sułtaňski, *Zecher šadiqim*, Varšava, 1920. Jedná se o text vzniknuvší v roce 1838 a popisující historii karaitů. Sułtaňski v této publikaci vysvětluje schizma, které v judaismu mezi karaity a rabanity nastalo. Svá tvrzení opíral o jiné rabanitské texty nebo o protestantské texty pojednávající o karaitech. Firkovič se tímto textem jistě inspiroval ve svém *ħotam tochnit*. Viz Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 49, 220.

<sup>19</sup> Firkovič osočil Sułtaňského ze zpronevření společných fondů komunity a z uzurpování moci v komunitě. Pravděpodobně tato obvinění předložil, protože nevěděl, jak jinak rebelovat svému učiteli, který se mu stal rivalem na badatelském poli. Viz tamtéž, s. 258.

<sup>20</sup> Ačkoliv pojem *ħazan* v rabinském judaismu nese význam kantora v synagoze, v karaitské komunitě se spíše jedná o vůdce komunity. Viz Akhiezer, „Firkovich, Avraam Samuilovich,“ *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*.

<sup>21</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 257–258.

V roce 1830 již zmíněný Simḥa Babovič najal Firkoviče jako soukromého učitele svých synů a ustanovil jej svým osobním sekretářem. Díky této spolupráci se Firkovič spolu se Simḥou Babovičem téhož roku vydávají na cestu do Svaté země a severní Afriky, kde navštívili Jeruzalém, Hebron a Káhiru, odkud si Firkovič odvezl nemalý počet starých rukopisů a dokumentů.<sup>22</sup>

Rok 1839 byl pro Firkoviče zlomovým. Byl vybrán jako zástupce karaitů, aby zodpověděl šest otázek guvernéra Voroncova,<sup>23</sup> guvernéra jižního Ruska a Krymského poloostrova, které se týkaly karaitů a podstaty karaismu. Motivací úřadů, hlavně guvernéra, bylo více probádat čerstvě anektované oblasti. Guvernér Voroncov sbíral i jiné starožitnosti a zajímal se o historii, kterou se, v tomto případě na Krymu, snažil celistvě pojmout. Guvernéra Voroncova velmi zajímaly rozdíly mezi rabanity a karaity a důvod schizmatu mezi nimi. Firkovičovým úkolem bylo nejen na dané otázky odpovědět, ale také předložit dokumenty, o které by svá tvrzení opřel. Výběr Avrahama Firkoviče podpořil hlavně Simḥa Babovič, který v něm viděl reprezentativní osobnost hodnou této výzvy. Firkovič pro své bádání dostal finanční podporu od vlády a také od Baboviče, který si od jeho práce sliboval pokrok a rozvoj karaitské komunity. Avraham Firkovič plnil svoji misi několik let. Cestoval po Krymu a Kavkaze a na svých cestách sbíral rukopisy, dokumenty, starožitnosti a epigrafy. Během této doby pro něj jeho práce získala mnohem větší význam. Vytyčil si vyšší cíl, jehož součástí bylo vytvořit novou historii krymských a východoevropských karaitů. Pro Firkoviče se Voroncovův úkol stal příležitostí vyzdvihnout svoji komunitu a zároveň si v ní zajistit výjimečné a váženější postavení.<sup>24</sup>

Avraham Firkovič navázal na Mordechaje Sułtaňskiho, jenž ve svých vědeckých pracích propagoval stáří krymské karaitské komunity. Firkovič si teorie svého učitele vyložil po svém a vytvořil smělé a kreativní historické narativy, které zakládal na textech získaných během cest a které čerpal ze svého vlastního poněkud omezeného historického vzdělání. Tvrdil, že první osídlení krymského poloostrova karaity se datuje do doby krále Kambýsa, syna Kýrose, v 6. století př. Kr.<sup>25</sup> Král Kambýsés, dle Firkoviče, daroval území Krymu krymsko-

---

<sup>22</sup> Tamtéž, s. 258.

<sup>23</sup> Pro podrobné otázky guvernéra Voroncova viz: Shapira, Ha-umnam qivrej avot? Netunim historijim we-`ibudam be-ktuvot ha-maševot šel Avraham Firqoviš, s. 262.

<sup>24</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 258.

<sup>25</sup> Kambýsés byl králem Anšanu, starodávného perského města. Během 6. století před Kristem existovali dva Kambýsové, oba synové Kýrosů – méně významný Kambýsés I. a známější Kambýsés II. Avraham Firkovič ani Golda Akhiezer nespecifikují, o jakého krále se přesně jedná.

karajtským předkům.<sup>26</sup> Aby svá tvrzení a historické teorie o starobylosti krymské karajtské komunity dokázal, padělal za tímto účelem kolofony, rukopisy a nápisy na náhrobcích. Nápisy na náhrobky připisoval tam, kde chybělo datum, anebo již existující nápis a datum přepsal a padělané roky a nápisy datoval do starověké doby. Pro tyto účely si také vymýšlel historické postavy, národní hrdiny a karajtské učence, jejichž jména spojoval s existujícími zápisy, věnováními v knihách a s nápisy na náhrobcích. Příkladem je Jišhak Sangari, Firkovičem smyšlený karajtský hrdina, jehož nápis na hrobu je zfalšovaný.<sup>27</sup> Firkovič také padělal rodokmeny, a to hlavně vlivným rodinám nejen na Krymu, ale i na území dnešní Litvy, se záměrem dokázat kontinuálnost významných rodin v karajtské komunitě.<sup>28</sup>

Firkovičova práce byla podporována ruskými úřady a časem se stal známou osobností s významnými vazbami na vládu. Setkával se s ministry a spolupracoval s funkcionáři zodpovědnými za vzdělávání a cenzuru, s kterými spolupracoval na vydávání hebrejského knihtisku. V roce 1843 získal státní ocenění, zlatou medaili za úsilí ve sbírání a shromažďování rukopisů a jiných historických materiálů. O dva roky později mu korunní princ Alexandr, syn Nikolaje I., daroval za jeho služby prsten s diamantem. V roce 1855 se účastnil korunovace Alexandra II., kterému pro tuto počest složil hebrejskou báseň a přednesl mu ji.<sup>29</sup> Firkovičovy silné vazby na ruské hodnostáře mu pravděpodobně zajistily vážnost ve vlastní komunitě, která si o něm zřídka dovolila pochybovat.

V roce 1863 Avraham Firkovič předkládá vojenskému guvernérovi Simferpolu Grigorijovi Vasiljeviči Žukovskému projekt, jehož cílem, jak Firkovič píše, bylo zlepšit život karajtským komunitám. V dopisu guvernérovi navrhuje přesun litevských a volyňských karaitů do Čufut-Kale.<sup>30</sup> Tvrdil, že po odchodu Osmanů z Krymu zeje Krym prázdnou, je nezalidněný a je třeba jej revitalizovat. Karaité z Litvy a Volyně jsou dle Firkoviče dobrými zemědělci a s rozvojem místních oblastí by mohli pomoci. Jeho snahy byly ve skutečnosti sobecké a měly za cíl zničit a rozložit karajtské komunity v Litvě i Volyni. Firkovič chtěl shromáždit jejich členy a přesunout je do Čufut-Kale, kde by se stal jejich jediným lídrem v celém Ruském impériu. Nabízel dokonce šest tisíc rublů, v té době se jednalo o velkou sumu,

---

<sup>26</sup> To se, dle Firkoviče, stalo po vyhnání deseti izraelských ztracených kmenů, které byly vyhnány za krále Šalamansera v 8. stol. př. Kr. (cca 720 př. Kr.) a jejichž součástí, dle Firkoviče, byli i krymští karaité.

<sup>27</sup> Firkovič, *Avnej zikaron*, s. 20 (náhrobek č. 71).

<sup>28</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 258–259.

<sup>29</sup> Tamtéž, s. 259.

<sup>30</sup> Čufut-Kale (v překladu Židovská pevnost) je nejznámějším městem karaitů na Krymu. Je známé hlavně kvůli Avrahamu Firkovičovi, který ho proslavil a okázale přepsal jeho historii. Ve skutečnosti nemáme žádné zmínky o přítomnosti Židů v této oblasti před polovinou čtrnáctého století. Nejstarší náhrobní kameny v Čufut-Kale jsou z let 1354 (Manuš bat Elia) a z roku 1356 (Hillel ben Moše). Nelze nicméně určit, zda se jednalo o karaity nebo rabanity. Viz Shapira, „Beginnings of the Karaite Communities of the Crimea prior to the Sixteenth Century,“ *Karaite Judaism: a guide to its history and literary sources* (ed. Polliack, Meira), s. 715–716.

kterými chtěl přispět na potřebné náklady tohoto plánu. Vládu Firkovičův návrh nakonec nezaujal a k žádnému přemístování karaitů nikdy nedošlo.<sup>31</sup>

Avraham Firkovič neměl vliv pouze na krymské karaity. Roku 1871 navštívil karaitskou komunitu v Haliči, v níž byl náležitě přijat. Zavedl zde pár právních nařízení s úmyslem zvýraznit odlišnost karaitů od místních rabanitů, kterých byla v Haliči převaha.<sup>32</sup> Svá poslední léta strávil Avraham Firkovič v Čufut-Kale. Golda Akhiezer nazývá Čufut-Kale městem duchů, čímž chce patrně říct, že Čufut-Kale nebylo pro soudobé karaity nikterak zajímavé a životem oplývající místo. Firkovič se celoživotně pokoušel z tohoto města vytvořit centrum karaitské kultury. Jeho plány nebyly ale nikdy naplněny.<sup>33</sup>

## 2.2. Firkovičova publikační a vědecká činnost

Firkovičovy publikace čítaly několik knih, které zastávaly proti-rabanitské názory a obsahovaly apologetické texty velmi ovlivněné středověkou karaitskou literaturou. Mezi takové můžeme zařadit například jeho: *Masa u-meriva*<sup>34</sup> nebo *Hotam tochnit*.<sup>35</sup> Za jeho nejvýznamnější akademickou práci je nicméně považována kniha *Avnej zikaron*. Jedná se o korpus 769 karaitských náhrobních nápisů, většinou z Čufut-Kale, mezi kterými lze najít i některé Firkovičem padělané. Součástí této knihy, jež vyšla v roce 1872 ve Vilniusu, je i rozsáhlý úvod, ve kterém Firkovič popisuje proces sbírání starožitností na Kavkaze a Krymu a vlastní teorie o karaitské historii. Tato Firkovičova práce dnes slouží jako významný zdroj pro jeho myšlenky a jeho způsob bádání. Dalšími jeho důležitými publikacemi jsou *Naḥal qedumim*, obsahující seznam svitků Tóry a Písma, které během svých cest našel (některé s jeho falšovanými kolofony), a *Jemot 'olam*, chronologicky seřazený seznam karaitských generací od Adama až po dobu Avrahama Firkoviče samotného. Ani jedna z těchto dvou prací nevyšla knižně.<sup>36</sup>

Pro Firkoviče bylo publikování jeho shromážděných starožitností zásadní k dosažení svých vytyčených cílů. Jeho sbírky ale čítaly obrovský počet nálezů, na jehož vydávání sám nestačil, a proto z nich byla publikována jen malá část.<sup>37</sup> Důležitou roli Firkovičovy pravé ruky v těchto záležitostech zastával jeho zeť Gabriel ben Simeon Firkovič, který si ve čtyřicátých letech vzal Firkovičovu dceru Milku. Gabriel Firkovič byl *ḥazanem* v karaitské komunitě

---

<sup>31</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 266.

<sup>32</sup> Tamtéž, s. 281.

<sup>33</sup> Tamtéž, s. 269.

<sup>34</sup> Firkovič, *Masa u-meriva*, Jevpatoria, 1838.

<sup>35</sup> Firkovič, *Hotam tochnit*, Lutsk, 1835 (vydáno Ramla, 1997).

<sup>36</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 259.

<sup>37</sup> Tamtéž, s. 264.

v Sevastopolu a patřil do generace sekulárně vzdělaných karaitů, kteří už od dětství mluvili plyně rusky a ovládali i další evropské jazyky. Gabriel Firkovič se později naučil německy a francouzsky a asistoval Avrahamu Firkovičovi na jeho výpravách a s jeho prací.<sup>38</sup>

Firkovič neshbíral rukopisy pouze z akademických důvodů. Své sbírky, které byly dohromady dvě, prodával a vydělával na nich. Svoji první sbírku, která čítala přes tisíc rukopisů, prodal po částech. V roce 1862 prodal její první část do Ruské národní knihovny v Petrohradě. Tamtéž prodal v roce 1870 i její druhou, samaritánskou část. Firkovičovi potomci po jeho smrti prodali do Ruské národní knihovny v roce 1876 Firkovičovu druhou sbírku. Firkovičova druhá sbírka byla rozsáhlejší a čítala přes patnáct tisíc exemplářů. Firkovičem nashromážděná sbírka rukopisů je považována za jednu z nejvýznamnějších a největších sbírek hebrejských (samaritánských, karaitských i rabanitských) a judeo-arabských rukopisů na světě.<sup>39</sup>

Ve čtyřicátých letech devatenáctého století se začaly objevovat na Firkovičovy nálezy první entuziastické reakce jak v ruštině, tak v hebrejštině. Někteří badatelé považovali Firkovičovy objevy, historické teorie a sbírky za úžasné a za velký úspěch. Firkovič postupně získal věhlas ve východní i západní Evropě. To mu umožnilo pěstovat vztahy s akademiky židovských studií v Evropě. Jeho články dokonce vycházely v periodících židovského osvícenství jako *Šijon*, *Ha-Karmel* nebo *Ha-Magid*, přičemž Firkovič s editory těchto časopisů i osobně spolupracoval.<sup>40</sup>

V letech 1839 až 1858 při svých cestách do evropských měst, během kterých sbíral cenné historické materiály, rozvíjel Avraham Firkovič vztahy s významnými stoupenci haskaly (hebrejsky *maskil*, pl. *maskilim*), mezi kterými byli například: Samuel Josef Finn, Simcha Pinsker, Avraham Baer Gottlober, Jonas Gurland a další. S většinou z nich udržoval pravidelnou korespondenci po několik let. Dopisoval si také s akademiky židovských studií a s křesťanskými hebraisty, kteří se často zajímali o rukopisy, které vlastnil a našel. Napsali mu tací jako: Heinrich Friedrich Wilhelm Gesenius, jenž obdivoval jeho znalost hebrejštiny a hebrejských textů; Salomon Munk, který Firkoviče vychvaloval za jeho práci; Salomon Buber, jenž ho prosil o pár rukopisů k vydání, a další. V roce 1856 ukazuje Firkovič v Petrohradě Danielu Chwolsonovi,<sup>41</sup> prominentnímu ruskému stoupenci haskaly, zhruba sedm

---

<sup>38</sup> Tamtéž, s. 262.

<sup>39</sup> Ben-Shammai, „Firkovich, Abraham,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 7, s. 44.

<sup>40</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 260.

<sup>41</sup> Daniel Chwolson (1819–1911) významně přispěl k rozvoji židovských studií v Rusku. Byl významný ruský orientalista, který po konverzi ke křesťanství v roce 1856 získal profesuru na univerzitě v Petrohradu na fakultě orientálních jazyků. Získal členství na Akademii věd a na katolické akademii po roce 1858 zastupoval hebrejský jazyk. Mezi jeho studenty patřili téměř všichni významní ruští orientalisté druhé poloviny 19. století

set přepisů náhrobních kamenů, sto padesát nejrůznějších svitků Tóry a jiné biblické texty a rukopisy. Daniel Chwolson udržoval s Firkovičem blízký vztah. Umožnil mu některé z jeho textů vydávat a pro Firkovičův rozvoj byl zásadní. Firkovičovy vztahy s *maskilim* pro něj byly důležité, protože mu otevřely dveře do světa haskaly, ve kterém mohl prezentovat své ideje a objevy širšímu publiku.<sup>42</sup>

Roku 1865 představuje Firkovič svému zeti Gabrielovi osvícenský projekt. Chtěl v Čufut-Kale založit hebrejské akademické periodikum, ve kterém by vydával své nalezené rukopisy. Cílem tohoto projektu bylo propagovat vlastní teorie, zajistit si finanční profit a zvelebit Čufut-Kale vybudováním významného akademického nakladatelství, které by se proslavilo pro svůj prestižní časopis. Firkovič doufal, že naváže na historické osídlení karaitů v Čufut-Kale a promění toto město v nové centrum krymských karaitů. Založení tamějšího periodika mělo být pravděpodobně krokem k vytyčenému cíli. Tento projekt zaujal i některé ruské *maskilim*. Firkovič doufal v zapojení osobností haskaly jako Avrahama Lebensohna nebo Samuela Josefa Finna, kterému nabídl, aby se stal editorem nového periodika. Firkovičův plán nakonec ztroskotal a Samuel Finn se stal editorem časopisu *Ha-Karmel*, který později publikoval Firkovičovy články o historii karaitů a o jeho sbírkách.<sup>43</sup>

Tucty učenců, karaitů i rabanitů, prosily Avrahama Firkoviče o asistenci nejen finanční, ale také o pomoc s přijetím na vysokou školu, se zkrácením nebo zmírněním cenzurního procesu u jejich nových výtisků nebo o přimluvení se u nakladatelů. Díky Firkovičovo kontaktu s významným cenzorem zabývajícím se cenzurou hebrejských výtisků, Wolfem Tugendholdem, poskytl pomoc s vydáváním publikace například i Simḥovi Pinskerovi. Tugendhold si byl jistý neposkvřeností textu protikřesťanskými i protimonarchistickými myšlenkami, neboť Firkovičovi věřil, a celý proces cenzury urychlil.<sup>44</sup> Zdá se, že Firkoviče naplňovalo pomáhat svým přátelům a být prostředníkem v jejich záležitostech. Otázkou je, zda očekával něco nazpět, nebo zda jeho motivací byla touha po žádanosti a pozornosti. Četnost proseb o pomoc nicméně dokazuje, že ho stoupenci haskaly vnímali jako vlivnou a důležitou osobu s dobrými kontakty.<sup>45</sup>

Nelze popřít, že byl Avraham Firkovič známý a oplýval dobrými vztahy a kontakty. Chybělo mu ale konkrétní pracovní umístění a také stálý příjem. Velmi často své pozice

---

(A. Harkavy, J. Israelson, H. J. Gurland a další). Chwolson po veřejném odhalení Firkovičových padělků vytrval v obhajování pravosti některých z jeho prací. Viz Slutsky, Nemoy, „Chwolson, Daniel,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 4, s. 724–725.

<sup>42</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 260, 263.

<sup>43</sup> Tamtéž, s. 268–270.

<sup>44</sup> Dopis se zdá být nedatovaný, Akhiezer uvádí jako možný rok 1860. Viz tamtéž, s. 261–262.

<sup>45</sup> Tamtéž, s. 260–263.

v komunitě měnil. Všechny, které kdy zastával, byly důležité a významné, ale v žádné se nebyl schopen ukotvit a setrvat. Evropští *maskilim* ho díky jeho charismatu a slávě vnímali pravděpodobně trochu zkresleně a realita byla zřejmě jiná, než si představovali. Stále ho převážně živilo být aktivním obchodníkem a učitelem v komunitě, nikoliv badatelská činnost.<sup>46</sup>

Avraham Firkovič se učil historii ze zdrojů, na které narazil, aniž by prameny selektoval. Nabyté, občas pochybné, vědomosti poté obohacoval o své teorie. Pravděpodobně i toto poněkud omezené vzdělávání zapříčinilo, že se Firkovičovi nikdy nepodařilo vyprodukovat ucelený a konzistentní soubor faktů. Jeho historické práce jsou často plné protirečení a rozporů. Jeho styl psaní byl ovlivněn tradiční karaitskou literaturou a zároveň snahou znít učeně a moderně. Skloubit tyto dva směry pro něj bylo náročné. Oproti ostatním ortodoxním a tradičním Židům se nebál novodobých prostředků a metod. Využíval je ovšem k tomu, aby dosáhl vlastních pravd. Své texty přesto vnímal jako vědecké práce. Použití soudobých vědeckých konvencí jako byly popis nálezů, citace jiných prací a uvádění zdrojů, považoval Firkovič za dostačující faktor pro vědeckou práci. Nedbal na etiku vědeckého psaní. Ve svých pracích zaměňoval slova z pramenných textů, aby se mu hodila do vlastních teorií, nebo za zdroje používal vyjádření neznámých svědků, kteří už dávno zemřeli nebo jejichž totožnost nikdy nedoložil.<sup>47</sup>

Firkovičova vědecká aktivita byla kontroverzní, ale přesto značně ovlivnila židovská studia ve východní i západní Evropě. Golda Akhiezer píše, že pochybné informace v jeho pracích přispěly k obezřetnosti a ověřování velkým počtem vědců. Tato skutečnost vedla ke zvýšenému zájmu o témata, která nebyla doposud prozkoumávána. Je velmi zajímavé a paradoxní, že takový typ práce způsobí větší přínos vědě, než práce vědecky a faktograficky dokonalá.<sup>48</sup>

### 2.3. Vztah Avrahama Firkoviče k rabanitům

Díky silným vazbám na úřady carského Ruska měl Firkovič příležitost vyjadřovat se k židovské otázce, kterou se úřady zabývaly. V jeho vyjádřeních si dovoľoval hanit rabínské Židy a zejména chasidy.<sup>49</sup> V roce 1825 napsal vládě doporučení, aby byli rabanité a hlavně

---

<sup>46</sup> Tamtéž, s. 263.

<sup>47</sup> Tamtéž, s. 264, 275.

<sup>48</sup> Tamtéž, s. 264.

<sup>49</sup> Chasidismus začal vznikat v polovině 18. století ve východní Evropě (Podolí, Volyň). Jedná se o populární židovské náboženské hnutí, které spočívalo v komunitním soužití jeho členů a následování náboženského vůdce (*šadiq*). *Šadiq*, charismatická osobnost, zprostředkovává svým věrným následovníkům (*hasidim*, česky chasidé) přístup k Bohu. Toto hnutí je spojeno s masovým entusiasmem a s náboženskou extází. Viz Rubinstein, „Hasidism,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 8, s. 393.

chasidé vyhnáni ze západní hranice ruského impéria, protože tam, dle Firkoviče, docházelo k pašeráctví, neplacení daní a k dalším přestupkům.<sup>50</sup>

V roce 1834 vydal Firkovič v Jevpatoriji dokument *Hotam tochnit*, v němž kritizoval rabanity za pomoci křesťanské středověké rétoriky.<sup>51</sup> Rabanity například obvinil z vraždy Ježíše Krista: „Není žádným překvapením, že dokonce zabili nevinného, bezúhonného, bohabojného Ježíše, syna Marie...“ Rabínské Židy také nařknul ze zabíjení karaitů (*Bnej miqra*) a z vraždy 'Anana ben Davida, považovaného za zakladatele karaismu: „Víme moc dobře, že zabili Rav 'Anana, bohabojného prince... a prolili nadarmo jeho krev, jen protože oponoval jejich falešné a zkažené tradici...“<sup>52</sup> Přejímání křesťanské rétoriky karaitou nebylo do této doby běžné. Používá ji, aby se zalíbil křesťanským čtenářům a zaujímá podobné stanovisko, jako měli soudobí křesťané vůči rabanitům. Skrze svoji teorii o vraždě Rav 'Anana, kterou přirovnává k vraždě Ježíše Krista, se křesťanům pokoušel přiblížit. Firkovičovy snahy dokázat, že karaismus je velmi blízký myšlenkám křesťanství a že ho formuje podobná zkušenost, ovlivnily karaity na několik let dopředu. Tyto pro-křesťanské názory sdílely další generace karaitů.<sup>53</sup>

Firkovič rozlišuje rabanity do dvou skupin. První skupina, o které mluví ve svém *Hotam tochnit*, jsou dle něj rabanité, příjemci nepravdivé tradice, potomci farizejů, kteří v minulosti zabili členy *Bnej miqra* a Ježíše Krista. V jeho raných textech byla právě tato skupina rabanitů terčem Firkovičovy kritiky. Druhou skupinu rabanitů pro něj představují „mudrcové Berlína, Vídně a jejich společníci“. Myslí tím stoupence haskaly a jiné osvícenské Židy, kterým připisuje důležitou historickou roli. Ve svém *Hotam tochnit* píše, že právě oni jsou nadějí Izraele, neboť budou usilovat o pravdu a navrátí Izrael k jeho pravé Tóře.<sup>54</sup> Firkovič tyto osvícenské Židy vnímá téměř mesianisticky. Smýšlel o nich jako o hnutí, které se obrací zády k Talmudu a navrácí se k Tóře a jehož součástí se cítil být i on sám.<sup>55</sup>

Dle Goldy Akhiezer s některými *maskilim* západní i východní Evropy sdílel Firkovič odpor k chasidismu, a také k Talmudu. Na Firkoviče se obrátil například i Avraham Mapu, který mu napsal dopis se stížností na cenzora, jenž odmítl publikovat jeho text kritizující chasidismus. Věděl, že s Firkovičem v tomto ohledu sdílí podobné názory a neváhal si

---

<sup>50</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 265.

<sup>51</sup> Zdá se, že musel mít dobře nastudované i středověké křesťansko-židovské polemiky, a nikoliv pouze karaitsko-rabínské.

<sup>52</sup> Firkovič, *Hotam tochnit*, s. 54a. Obě pasáže jsou přeloženy z anglického překladu Goldy Akhiezer. Viz Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 277.

<sup>53</sup> Tamtéž, s. 277–278.

<sup>54</sup> Firkovič, *Hotam tochnit*, s. 101–102.

<sup>55</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 278–279.

Avraham Firkovičovi postěžovat. Firkovičova kritika chasidismu měla ale jiný ráz oproti kritice stoupenců *haskaly*. *Haskala* vnímala chasidy jako rivaly, kteří se nikdy neshodnou na společné ideologii. Chasidismus pro *maskilim* představoval krok zpátky, který blokoval sociální a morální vývoj židovského národa. Firkovičova kritika chasidismu spočívala naopak v tom, co chasidismus zosobňuje. Chasidismus pro Firkoviče představoval naprosté ztělesnění talmudického rabanismu, proti kterému se jako karaita výrazně vymezoval.<sup>56</sup>

Ačkoliv Avraham Firkovič odsuzoval rabanity, příjemce nepravdivé tradice, existovaly komunity těchto rabanitů, o kterých smýšlel jinak. Záleželo na jejich identitě a na jejich významu jak v čase, tak v prostoru. Například Krymčakové<sup>57</sup> představovali pro Firkoviče bratry a přátele. V dopise pro krymčackou komunitu je jako bratry a spolčníky oslovoval.<sup>58</sup> Tvrdil o nich, že jsou to bývalí karaité mající totožný etnický původ s krymskými karaity a že v minulosti konvertovali k rabínskému judaismu. Podle Firkoviče nezměnili svoji starobylou podstatu a jsou si s karaity blízcí ve zvycích, oblékání, modlitebních a pohřebních rituálech a v jazyce.<sup>59</sup> Firkovič dokonce ve svých dopisech ruským ministerstvům usiloval o menší daně pro krymčackou komunitu. V nich zmiňuje, že jsou Krymčakové odlišní od východoevropského aškenázského židovstva svým původem podobně jako krymští karaité. Svými tvrzeními o původu Krymčaků podporoval své teorie o původu všech krymských židovských komunit a ve svých textech se o možný turkický původ Krymčaků opíral.<sup>60</sup>

Avraham Firkovič byl v roce 1861 osloven, aby se vyjádřil ke knize Nikolaje Gersevanova *O národním charakteru Židů*,<sup>61</sup> kterou sám autor Gersevanov nominoval na prestižní akademickou cenu. Firkovič knihu ostře kritizoval pro její antisemitské názory a výroky, převážně na úkor rabanitů, kvůli kterým, dle Firkoviče, není kniha hodna žádné nominace na cenu. Jeho kritika byla podána v *haskalou* ovlivněném osvícenském stylu. Již na této reakci je patrná změna v přístupu Firkoviče k Židům rabínského judaismu.<sup>62</sup>

---

<sup>56</sup> Tamtéž, s. 278.

<sup>57</sup> Krymčakové jsou židovská etnická komunita následující rabínský judaismus a žijící na Krymském poloostrově. Za mateřský jazyk používali tatarský dialekt. Jejich označení pramení z ruštiny, v níž „Krymčak“ znamená krymský Žid, a bylo třeba pro odlišení krymských rabanitů od karaitů. Viz Zand, Kharuv, Spector, „Krimchaks“, *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 357–360.

<sup>58</sup> Firkovič, *Dopis krymčacké komunitě* (MS), 1852. Viz Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 279.

<sup>59</sup> Karaité i Krymčakové mluvili velmi podobným dialektem tatarského jazyka. U Krymčaků bývá označován jako židovsko-krymská tatarština nebo krymčacký jazyk a u krymských karaitů mluvíme o karaitském dialektu (etnolektu). Jednalo se o dialekt krymské tatarštiny, která patří mezi kypčacké jazyky, a jiných turkických jazyků ovlivněný hebrejskými a aramejskými výrazy. Krymská karaitská tatarština bývá občas špatně označována jako karaimština. Mikhail Kizilov tvrdí, že o karaimštině lze mluvit pouze u polsko-litevských karaitů. Viz Kizilov, *The Karaites of Galicia: an ethno-religious minority among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs, 1772–1945*, s. 154–156.

<sup>60</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 279–280.

<sup>61</sup> Viz Герсеванов, *О народном характере евреев*, Oděsa, 1860.

<sup>62</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 267.

V roce 1868 Firkovič formuloval text, ve kterém haličskému guvernérovi popsal velký osvícenský projekt. Chtěl zavést opatření, která by vedla ke zlepšení morální a ekonomické situace mezi rabínskými Židy v západních regionech carského Ruska. O rabínských Židech na západní hranici se zde vyjadřoval s větším nadhledem. Stále se nad ně povyšoval a dovolil si mluvit o morálním úpadku těchto Židů, ale je chápavý a navrhuje téměř osvícenské řešení. Východiskem z této situace je podle Firkoviče pád pomyslné kouzelné zdi, která vždy stála mezi rabanity a ruským obyvatelstvem a zabraňovala navázání bližších vztahů.<sup>63</sup> Dále navrhuje změnu školství, které by místní Židy seznámilo s ruskou moderní kulturou. V důsledku těchto změn by mohlo dojít k zajištění rovnoprávnosti židovského obyvatelstva. Avraham Firkovič mezi řádky naznačuje, že řešením je částečná asimilace a emancipace. Podobná opatření byla v této době často navrhována i jinými *maskilim* a nejsou ničím novátorská. Tento dopis není tolik důležitý pro své myšlenky, nýbrž pro svého karaitského autora, který navrhuje změny a usiluje o zlepšení podmínek v rabanitské společnosti, což bylo velmi ojedinělé.<sup>64</sup>

Z Firkovičových názorů a textů z šedesátých let devatenáctého století je patrná výrazná názorová změna, kterou od dvacátých a třicátých let podstoupil. Ze začátku jeho působení se proti rabanitům silně vymezoval a navrhoval radikální řešení (například jejich vyhnání). Jeho poslední vyjádření vypovídají o vlivu *haskaly* a o přijetí některých jejích názorů a tolerance. Golda Akhiezer avšak upozorňuje, že Firkovič myšlení *haskaly* pravděpodobně nikdy nepřijal plně za své vnitřní, ale dával si pozor, aby ho výrazně projevoval v článcích, dopisech a jiných textech. Těžko tedy určit, jak hluboký měla *haskala* vliv na Firkovičovo niterné přesvědčení a zda jeho texty spíše nevnímat jako snahu o proniknutí do světa *maskilim*.

---

<sup>63</sup> Firkovič, *Dopis guvernérovi Haliče* (MS), 1868. Odpověď na tento dopis není známá. Viz tamtéž, s. 265.

<sup>64</sup> Tamtéž, s. 265–266.

### 3. Avraham Firkovič ve světě askaly

Termín askala označuje židovské osvícenské hnutí vzniknuvší a šířící se v Německu ke konci osmnáctého století. Hnutí volalo po rozumu a lidských právech, opuštění od židovské exkluzivnosti a po osvojení si vědomostí a způsobů většinové společnosti, uprostřed které židovské komunity pobývaly. Askala kladla důraz na studium biblické hebrejštiny a na hebrejsky psaná poetická a vědecká díla. Stoupenci askaly (*maskilim*) podporovali studium moderních předmětů (vědy, filosofie, estetiky atd.) namísto studia Talmudu a odmítali fanatismus, pověřčivost a chasidismus. Moses Mendelssohn (1729–1786), židovsko-německý filosof, překladatel a jeden z otců židovského osvícenství, ukázal židovskému obyvatelstvu, jaký vliv může mít ve světských vědách vzdělaný Žid, který ovládá jazyk většiny (v tomto případě němčinu). V roce 1783 vydal navíc překlad Tóry do německého jazyka opatřený německým osvícenským výkladem (*Be'ur*), jenž byl založený na znalosti historických a filologických věd.<sup>65</sup> V Německu vedla askala k asimilaci velké části Židů a v jistých případech i ke konverzi ke křesťanství. Z Berlína a celého Německa se askala šířila přes České země a Rakousko do Haliče a později do carského Ruského.<sup>66</sup>

Avraham Firkovič sám sebe nevnímal jako stoupence askaly, ale jeho práce a myšlenky byly askalou nepopíratelně ovlivněny. Firkovič systematicky studoval historické práce jak ruských, tak židovských historiků, účastnil se diskuzí se svými přáteli z řad *maskilim* a v dopisech s nimi probíral historická témata. Firkovič se ale od typických *maskilim*, hlavně německých, odlišoval svým tradičním následováním karaitské víry, jež v této podobě askala povětšinou rázně zavrhovala. Firkovičovo myšlení a bádání bylo silně založené na paradigmatech středověké historiografie vycházející z rabanitského a karaitského historického narativu.<sup>67</sup>

#### 3.1. Ruská askala

Židovští obchodníci z Haliče šířili myšlenky askaly a její literatury po celém pásnu židovského osídlení.<sup>68</sup> Ideje askaly mířily nejčastěji do Oděsy a Vilniusu, kde si našly velký

---

<sup>65</sup> Německý výklad Hebrejské bible (*Be'ur*) zkompletovali: Naftali Herz Wessely, Herz Homberg a Moses Mendelssohn. Viz Jospe, Yahil, Arkush, Feiner, „Mendelssohn, Moses“, *Encyclopaedia Judaica*, sv. 2, s. 36.

<sup>66</sup> Rosenthal, Wiernik, „Haskalah“, *Jewishencyclopedia.com*.

<sup>67</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 270–271.

<sup>68</sup> Pásmo osídlení (někdy také zóna osídlení, ang. Pale of Settlement) bylo území rozpínající se od Baltského moře až po Černé moře na západě carského Ruska, za jehož hranicemi nebylo židovskému a romskému obyvatelstvu povoleno sídlit. Zákony týkající se pásma osídlení vznikaly na konci 18. století a neustále se vyvíjely. Výjimka opustit tato území byla podmíněna zákony. Opustit pás osídlení mohli v různých dobách: obchodníci první gildy, osoby s vysokoškolským vzděláním, vysloužilí vojáci, řemeslníci. Existovala také území, která měla své vlastní zákony týkající se pobytů Židů (např. Moskva, Sibiř atd.) Viz Rosenthal, „Pale of Settlement“, *Jewishencyclopedia.com*.

počet svých příznivců. Přes tato dvě centra se židovské osvícenství pomalu šířilo dále na východ do Ruska. Za otce židovského osvícenského hnutí v carském Rusku je považován Jišhak Baer Levinsohn (1788–1860).<sup>69</sup> Odborná literatura dělí ruskou haskalu do tří období: První od začátku devatenáctého století do jeho čtyřicátých let; druhé od čtyřicátých let do roku 1855; a třetí od roku 1855 do vzniku židovských nacionalistických hnutí v osmdesátých letech devatenáctého století.<sup>70</sup>

Počátky ruské haskaly lze definovat jako pomalý a postupný proces vzniku a rozvoje židovského osvícenského hnutí na ruském území. Samotné osvícenství, ať už v křesťanské nebo v židovské společnosti, bylo na území carského Ruska limitované. Mezi stoupence haskaly patřili často studenti Tóry, kteří se nepřizpůsobili doktrínám rabínského judaismu a kteří se začali zajímat o vědecká a historická díla nebo o práce *maskilim* z Německa a Haliče. *Maskilim* zpochybňovali halachu<sup>71</sup> i *minhagim*,<sup>72</sup> kladli důraz na Bibli, nikoliv na halachické texty, a začali vykládat Tanach pomocí znalosti historie, geografie a filologie. Biblická hebrejšтина se stala váženým odkazem velkolepé židovské minulosti, a byla proto studována a opěvována. *Maskilim* měli pocit, že židovství ztrácí svoji vitalitu, a proto vznikaly ekonomické, vzdělávací a komunitní programy, jejichž cílem byla židovská integrace do okolní společnosti. V roce 1828 sepsal ve Vilniusu Jišhak Baer Levinsohn práci *Te'uda be-Jisra'el*, která je považována za první projev ruské haskaly. Vytrvale v ní obhajoval názor, že haskala židovské tradici neodporuje, nýbrž z ní naopak vychází. Ruská haskala, podobně jako haličská a německá, se také vymezovala vůči chasidismu, jež vnímala jako ztělesnění vad judaismu. Haskala se v polovině devatenáctého století vyznačovala snahou ruské vlády skrze židovské osvícenství své židovské obyvatelstvo lépe kontrolovat. Vláda navrhla založení moderních židovských škol po vzoru Rakousko-Uherska, které by Židy lépe integrovaly do okolní společnosti a zbavily by je „škodlivého“ vlivu Talmudu. *Maskilim* tento návrh podporovali, rozvíjeli jej a roku 1844 zákon o zřízení nových státních židovských škol vešel v platnost. Přesto se tento krok neukázal jako

---

<sup>69</sup> Mezi Levinsohnovy nejvýznamější texty patří: *Te'uda be-Jisra'el* (napsáno 1823), Levinsohn se v textu zabývá potřebou všeobecného vzdělávání, potřebou znalosti jazyků a dokonalostí hebrejštiny a jejího gramatického systému; *Divrej šadiqim* (1830) a *'Emeq refa'im* (publikováno posmrtně 1867) jsou texty, ve kterých ostře a satiricky kritizuje chasidismus. Viz Slutsky, „Levinsohn, Isaac Baer,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 720-722.

<sup>70</sup> Etkes, „Haskalah,“ *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*.

<sup>71</sup> Systém náboženského práva a jeho odvozování v rabínském judaismu. Viz Sládek, *Malá encyklopedie rabínského judaismu*, s. 84.

<sup>72</sup> *Minhag* (pl. *minhagim*) znamená zvyk. V normativním judaismu se jedná o jeho zvykovou rovinnu, jež má vysokou náboženskou závaznost. V aškenázském prostředí je *minhag* definován lokálně a ustanovuje detaily ortopraxe (liturgie, přechodové rituály apod.) Viz tamtéž, s. 154.

efektivní a do státních škol si mohlo dovolit chodit pouze malé množství židovských dětí.<sup>73</sup> Ruská snaha o zajištění si vlivu mezi židovskou společností spíše selhala.<sup>74</sup>

Během vrcholné *haskaly* za vlády Alexandra II. (1855–1880) byla na území carského Ruska následkem ruského potlačení polské revolty zpřísněna rusifikace mnohých etnických skupin, včetně Židů. Někteří *maskilim* nepřijímali rusifikaci svých komunit snadno, neboť preferovali německý jazyk a německou kulturu, zatímco jiní přijetí „jazyka státu“ podporovali. Generace stoupců *haskaly* v této době byla, oproti prvním *maskilim* „samoukům“, produktem středních škol a univerzit. Židovská inteligence druhé poloviny devatenáctého století v Rusku mistrovsky ovládala ruštinu, byla vzdělaná v ruské literatuře, cítila sounáležitost s ruskou kulturou a kritizovala předešlé generace *masklim*, neboť se dle ní její předchůdci zbytečně zabývali studiem Bible, filologií hebrejštiny a reinterpetací rabínského učení. Toto zkoumání bylo dle židovských osvícenských autorů naprosto bezvýznamné a nerefletovalo skutečné životní problémy Židů v Rusku, kterými je třeba se zabývat. Pocit, že mezi životem Židů a náboženstvím je nepřekonatelná propast, vedl k návrhům reforem náboženství.<sup>75</sup> Rabíni tento návrh naprosto zavrhl a *maskilim* si uvědomili, že se mladí osvícenští Židé od judaismu už natolik distancovali, že reforma halachy postrádá smysl, a že by se tradiční Židé své halachy nikdy nevzdali. Naproti tomu radikálnější *maskilim* v Rusku po rabínech vytrvale vyžadovali, aby disponovali alespoň malým obecným vzděláním. V osmdesátých letech devatenáctého století si značná část *maskilim* uvědomila, že velký odpor tradičních Židů a rabínů veškeré snahy o změnu blokuje. Vláda carského Ruska navíc na konci sedmdesátých let dala opětovně najevo, že se Židům nechystá přiznat rovnoprávnost a tím rozvoj židovského osvícenství zpomalila.<sup>76</sup>

Zájem křesťanských hebraistů o židovství byl způsoben stejnou touhou po navrácení se ke kořenům vlastního náboženství jako u rabanitů, kteří se začali zajímat o karaismus. Rabanité se zabývali karaismem, protože ho vnímali jako neposkvrněný příklad judaismu bez Talmudu, který měla *haskala* tendence kritizovat. Rabanitští stoupců *haskaly* si karaity romantizovali a vnímali je jako záhadnou racionalistickou komunitu s nezlomným poutem k Písmu. Karaitská komunita pro rabanity ztělesňovala mládí a neposkvrněnost pre-exilního judaismu, který představoval ideál *haskaly*. Někteří myslitelé *haskaly* cítili zodpovědnost za vznik tohoto

---

<sup>73</sup> I když byla čísla velmi malá, jedná se o chvíli, kdy se několik stovek židovských dětí setkává poprvé s moderním vzděláváním. Viz Etkes, „Haskalah,“ *YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*.

<sup>74</sup> Tamtéž.

<sup>75</sup> Moše Leib Lilienblum reformy náboženství popisoval ve svých člancích v periodiku *Ha-Meliš* publikovaných v roce 1868.

<sup>76</sup> Tamtéž.

náboženského schizmatu mezi nimi a karaity a usmíření obou náboženských komunit se stalo jejich pan-židovským imperativem. Haskala rabínských Židů ve východní i západní Evropě měla své odvětví, které se karaismem zabývalo. V letech 1820–1830 se díky židovskému osvícenství rozvíjí studium karaismu v západní Evropě a až v letech čtyřicátých se studium karaismu rozvíjí i v Evropě východní. Mezi *maskilim* carského Ruska zabývající se karaismem patřili například: Simḥa Pinsker, Efraim Deinard a Avraham Harkavy. Důkazem důležitosti bádání o karaismu mezi rabanitskými stoupenci askaly je velké množství odborných článků a publikací, které vznikaly na území Ruského impéria v letech 1840–1920.<sup>77</sup>

### 3.2. Karaitská askala

Askala, která se začala šířit Evropou již na konci osmnáctého století, měla velký vliv také na sebeuvědomění karaitů. Značnou část karaitů hnutí židovského osvícenství ovlivnilo, aniž by se s ním ztotožňovali, a mělo vliv na jejich myšlení. Mnozí učenci začali propagovat reformy školství, zajímali se o nově vycházející literaturu a rozvíjeli vztahy s rabanitskými *maskilim*. Rabanitští stoupenci askaly udržovali vztahy s karaity z velké části pro jejich zájem a obdiv pro karaitskou židovskou víru bez Talmudu. Karaitští *maskilim* studovali ruštinu, evropské jazyky, vědu a usilovali o změny ve vzdělávání ve svých komunitách.

Mordehaj Sułtański, jenž reprezentuje první generaci karaitských *maskilim* a jenž je považován za první vůdčí osobnost karaitské askaly, studoval filosofickou literaturu a zajímal se o historický výzkum. Po svém přesunu na Krym se, podobně jako Firkovič, začal zajímat o náhrobní nápisy v Čufut-Kale. Ve své knize *Petaḥ tiqwa*<sup>78</sup> navrhoval reformy tradičního školství. V roce 1838 vydal svou nejznámější knihu *Zecher šadiqim*, kterou ovlivnil i Firkovičovu publikační činnost. Sułtański se osobně znal s rabanitskými stoupenci askaly, mezi nimiž byl Perec Smolenskin, Efraim Deinard a Jišḥak Baer Levinsohn.<sup>79</sup> Levinsohnovi dokonce napsal dopis, v němž ho s obdivem prosí o podpis na přední díla ruské askaly Levinsohnem publikované. Z dopisu je tedy zřejmé, že s velkým zájmem četl Levinsohnovy první projevy ruské askaly. Vztahy s rabanitskými *maskilim* udržovali i další karaitští stoupenci askaly. Karaitský učenec, David Kukizów, jenž v roce 1822 emigroval na Krym do Jevpatorie, kde se stal vůdcem místní karaitské komunity, také vykazoval publikační činnost a mezi lety 1835–1845 vydával karaitské výtisky. Uměl německy a polsky a zabýval se rituálním právem, otázkami víry a výklady Písma. Udržoval blízký vztah s prominentním

---

<sup>77</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 250–251, 293.

<sup>78</sup> Sułtański, *Petaḥ tiqwa*, Jevpatoria, 1857.

<sup>79</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 220.

haličským stoupencem haskaly, filosofem a vědcem Nachmanem Krochmalem, který později přijal některé karaitské historické teorie a používal je ve své badatelské činnosti.<sup>80</sup>

Student Suľtaňského, Solomon ben Avraham Beim,<sup>81</sup> je považován za osobnost druhé generace karaitské haskaly. Již jeho otec, Avraham Beim, projevoval zájem o haskalu a udržoval blízký vztah s jinými *maskilim*. Tehdy mladý Avraham Baer Gottlober popisuje ve svých vzpomínkách návštěvu u Avrahama Beima v Oděse jako kdyby vycestoval za Orient na místa, která jsou mu cizí. Divil se, v jak odlišném a orientálním prostředí Beim žije. Obdivoval chodby jeho domu, všechna zákoutí a nábytek spolu s nízkými dlouhými lavičkami, na kterých spočívaly měkké polštáře a hedvábné přehozy. Beimův domov mu připomínal Blízký východ. Gottlober byl překvapen, že s ním chce Beim mluvit v hebrejštině se sefardskou výslovností a celá návštěva mu připadala jako scéna z knihy Tisíc a jedna noc.<sup>82</sup> Jedná se o nenahraditelné vylíčení života majetných karaitských rodin a vztahu učených rabanitů a karaitů v Oděse.

Solomon ben Avraham Beim uměl plyně rusky, francouzsky i německy. Dostalo se mu karaitského i všeobecného vzdělání a přátelil se se Simňou Pinskerem a zvláště s Avrahamem Baer Gottloberem. V roce 1839 dokonce doprovázel Firkoviče na badatelských cestách po Krymu. Během čtyřicátých a padesátých let devatenáctého století podnikal navíc nezávislé archeologické expedice a v roce 1852 navrhl Imperiální archeologické společnosti probádat karaitské starožitnosti na Krymu. V Čufut-Kale založil první karaitskou školu, která se řídila modelem haskaly a na které se učily sekulární předměty a jazyky. Solomon Beim vydal dvě rusky psané knihy: *Čufut-Kale a karaité* (1861)<sup>83</sup> a *Sbírký Čufut-Kale* (1862).<sup>84</sup> Jeho nedokonalá znalost historie a značný vliv teorií Avrahama Firkoviče, které ani sám Firkovič nezakládal na vědeckých faktech, jsou patrné v knihách Solomona Beima. Solomon Beim vedl s Firkovičem celoživotní spory. Beim publikoval více textů oproti Firkovičovi a jeho práce byly více čteny, což byl pravděpodobně důvod jejich rivalry. Beim navíc ve svých pracích používal Firkovičovy teorie, které obohacoval a rozvíjel, aniž by uvedl jejich zdroj. Z Beimových prací je zřejmé, že vycházel i z Derbentského a Mendželského dokumentu, které Firkovič padělal. Golda Akhiezer zmiňuje, že většina karaitů ovlivněných haskalou neměla tak dobré všeobecné znalosti jako rabanitští *maskilim*. Beim přesto zaujal velkou část nežidovské populace, neboť byly jeho rusky psané texty dostupné a širokému publiku srozumitelné.<sup>85</sup>

---

<sup>80</sup> Tamtéž, s. 246–247.

<sup>81</sup> Viz Ber Markon „Beim, Solomon ben Abraham,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 3, s. 268.

<sup>82</sup> Gottlober, *Zichronot*, 1:262. Viz Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 293–294.

<sup>83</sup> Beim, *Чуфут-Кале и караимы*, Petrohrad, 1861.

<sup>84</sup> Beim, *Память Чуфут-Кале*, Petrohrad, 1862.

<sup>85</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 247–248, 286–287.

Za nejvýraznějšího stoupence karaitské haskaly považuje Golda Akhiezer Eliju (Ilju) Kazaze (1832–1912). Elija Kazaz, *maskil* třetí generace karaitské haskaly, navštěvoval světské národní školy a později byl vzděláván karaitským učencem Avrahamem Lutskim v Jevpatorii. Vystudoval orientální studia na univerzitě v Petrohradě a byl překladatelem a hebrejským básníkem. Kazaz skvěle ovládal ruštinu, němčinu, francouzštinu a angličtinu a je příkladem karaitského učence, který se úspěšně integroval do okolní společnosti. Po dokončení svých studií založil v roce 1859 moderní karaitskou školu v Oděse. Přičinil se také o otevření Velké studovny Alexandra III. v Jevpatorii, která sloužila až do roku 1908 karaitským učitelům a *ḥazanim*<sup>86</sup> a poskytovala jim instrukce a rady. Jeho básně a články vycházely v periodících jako *Ha-Meliš*<sup>87</sup> nebo *Karaitský život*.<sup>88</sup> Kazaz z počátku odmítal teorie o turkickém původu krymských karaitů, ale postupem času přijal tyto narativy za své, a dokonce se stal jejich významným advokátem. Kazaz je příkladem toho, jak bylo obtížné v tehdejší karaitské společnosti odporovat ideologii, jejíž cíl byla separace od židovství, a která byla základem karaitského nacionalismu. Tato ideologie postupně nabírala sílu od poloviny devatenáctého století a drtila jakékoliv projevy judaismu v karaitské společnosti. Na začátku dvacátého století se v důsledku těchto tendencí většina karaitských *maskilim* asimilovala anebo dramaticky změnila svoji identitu.<sup>89</sup>

Spoluúčast karaitů na židovském osvícenství, která odporovala karaitskému distancování se od rabínského judaismu, jenž byl právě středem zrodu haskaly, byla způsobena aktivitou rabanitských *maskilim*. Karaité navíc nevnímali haskalu jako rabanitské hnutí, a naopak pro ně představovala fenomén nezávislý na rabanitech. Jednalo se o specifickou situaci, v níž se najednou odehrávaly dva protichůdné procesy. Zaprvé: zapojení karaitů do haskaly začalo karaity s rabanity (ve vzdělanějších vrstvách) propojovat a začaly mezi nimi vznikat stabilní pouta. Zadruhé: karaitské zapojení do haskaly vedlo zároveň k emancipaci karaitů a k separaci karaitů od rabínského judaismu. Karaité a rabanité se přibližovali a oddalovali zároveň. Přesto, že karaité dokázali přesvědčit ruské úřady o svém nežidovském původu, mnoho karaitů (i učenců) sebe stále vnímalo jako židovský lid a rabanité je stále vnímali jako partnery ve svém náboženství.<sup>90</sup> Na základě myšlenek Goldy Akhiezer si lze klást otázku, zda proces karaitské emancipace, založené na osvícenských myšlenkách, mířil dovnitř

---

<sup>86</sup> *Ḥazan* (pl. *ḥazanim*) je karaitský vůdce a předseda komunity. Jedná se o jednu z nejdůležitějších a nejvýše postavených funkcí v karaitské komunitě.

<sup>87</sup> *Ha-Meliš* bylo první hebrejské periodikum v Ruském impériu založené roku 1860 v Oděse.

<sup>88</sup> Караимская жизнь. Ruský psaný karaitský periodikum vycházející v Moskvě v letech 1911–1912.

<sup>89</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 248–250.

<sup>90</sup> Tamtéž, s. 250.

do karaitské komunity, nebo zda mířil ven z komunity ke společenské většině. Jaký byl tedy cíl? Vzdělávat karaitskou komunitu samu o sobě nebo vzdělávat společnost karaity oklopující? Je možné se domnívat, že záměrem karaitů bylo mířit své historické a osvícenské myšlenky ven (například k ruským úřadům), přičemž následkem těchto tendencí se karaitská komunita rozvinula, modernizovala a separovala od rabínského judaismu.

### 3.3. Maskil Avraham Firkovič

Firkovič nebyl širokou intelektuální společností vnímán jako Žid. Ruská společnost ho chápala jako pestrobarevnou neobyčejnou osobnost pocházející z exotické komunity, jež pro ně byla přitažlivá a záhadná. Firkovič měl charisma, oblékal se neobvykle, jeho vzhled a stylizace byly nevšední a zanechával velmi dobrý až okouzlující dojem. Mnoho z křesťanských i židovských učenců ho navíc oslovovalo jako „patriarcha“. V rámci židovského osvícenského hnutí je občas představován jako *maskil* a jindy jako muž se středověkými názory anebo dokonce jako fanatický odpůrce *haskaly*. S jistotou lze ovšem tvrdit, že byl Firkovič *haskalou* ovlivněn. Do jaké míry byl ale *haskale* věrný? Možná byly jeho počiny pouze povrchní snahou zapadnout mezi ostatní vlivné učence. Dle Goldy Akhiezer není zvnitřnění hodnot a ideálů *haskaly*, jako je racionalismus, snaha o dosažení pravdy, humanismus a tolerance, možné bez opuštění tradičních paradigmat. Tradiční dogmata karaitské víry byla avšak založená na hodnotách opačných. Avrahamu Firkovičovi nebylo hledání obecné racionální pravdy, po které toužila *haskala*, vlastní. Firkovičova představa o pravdě, kterou měl ovlivněnou tradičním náboženským smýšlením, se od ideálů židovského osvícenství naprosto lišila. Jeho pravda oscillovala někde mezi faktem a teorií a náboženskými obecnými narativy. Ve svých textech slučoval myšlení *haskaly* se středověkými způsoby historiografie.<sup>91</sup> Na základě tvrzení Goldy Akhiezer se lze domnívat, že Avraham Firkovič byl stoupenec *haskaly* vlastního druhu, který neusiloval o osvícenskou, racionální a fakty podloženou pravdu. Jeho představa o pravdě se neshodovala s představou moderní vědy.

Někteří *maskilim* považovali Firkovičovu publikační činnost za vědeckou a za výrazný příspěvek k oboru židovských studií. Avraham Baer Gottlober ho ve svém spisu *Biqoret le-toldot ha-qara'im*<sup>92</sup> popisuje následovně: „...Slavný mudrc a skvělý, proslulý vědec starozitností rabínských i karaitských Židů...“.<sup>93</sup> Opěvoval ho také Simḥa Pinsker, jenž Firkoviče vnímal jako mudrce a vědce, který usiloval o dobro karaitů i rabanitů. Dle Pinskera

---

<sup>91</sup> Tamtéž, s. 266–275.

<sup>92</sup> Gottlober, *Biqoret le-toldot ha-qara'im*, Petrohrad, 1862.

<sup>93</sup> Gottloberův popis Avrahama Firkoviče je přeložen z anglického překladu Goldy Akhiezer. Viz Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 276.

Avraham Firkovič usiloval o židovský pan-nacionalismus, tedy semknutí všech židovských národů. Firkovič byl také vyzdvihován v ruských a hebrejských periodících, což přispělo k jeho důvěryhodnosti. *Maskilim* ve svých textech používali pro Avrahama Firkoviče oslovení *ḥacham*, které je možné přeložit jako mudrc nebo vážený učenec. Firkovič oproti těmto tvrzením nikdy nevyjádřil zájem o jednotu rabanitů a karaitů. Sám sebe vnímal výlučně jako karaitu, nikoliv jako Žida, který by byl v jádru stejný jako rabanita, a motivovaly ho zájmy pouze své vlastní komunity. Myšlenka pan-judaismu, kterou askala propagovala, nebyla Firkovičovi blízká. V brzkých letech jeho vědecké činnosti byl navíc velmi anti-rabanitský a tento radikální názor změnil postupem času až jeho vazby na ostatní stoupence askaly.<sup>94</sup>

Propast mezi karaitskými *maskilim*, včetně Firkoviče, a *maskilim* pocházejících z rabínského judaismu se začala prohlubovat kvůli odlišnému pohledu na vědecké zkoumání. Avraham Firkovič a karaité využívali smyšlených ahistorických teorií a zvyků, na jejichž základě formovali nové historické teorie. Tato praxe si odporovala s praxí askaly, která zakládala svá zjištění na dokumentovatelných pramenech a podložených faktech. Lze mluvit o srážce dvou opačných tendencí, přičemž jedna byla založená na tradičním myšlení a druhá na kritickém myšlení moderní společnosti. Začali se objevovat stoupenci askaly, kteří tyto ahistorické teorie odmítali a definovali nové.<sup>95</sup>

Simḥa Pinsker, maskil z Oděsy zabývající se karaismem, ve své práci *Liqutej qadmonijot*<sup>96</sup> vychází z předpokladu, že se karaismus vyvinul v 8. století v době 'Anana ben Davida, čímž naprosto odporoval Firkovičovým a jiným karaitským teoriím o starobylosti karaitů. Gottlober ve svém *Biqoret le-toldot ha-qara'im* také odmítal tradiční karaitské pojetí proto-karaismu a své názory umocňoval používáním středověkého označení pro karaity *qera'im* (קרעים), v překladu „cáry“ nebo „cucky“, místo správného *qara'im* (קראים).<sup>97</sup> Tímto si vysloužil u svého bývalého dobrého přítele Firkoviče velké rozhořčení a nelítostnou reakci, a sice stížnost na urážku jeho samého a celé karaitské komunity. Gottlober mu slíbil veřejnou omluvu, která se ale nikdy nedostavila. V roce 1873 Gottlober vydal reakci v periodiku *Ha-Magid*, v němž vyzval Firkoviče k debatě v duchu askaly a jejího kritického myšlení. Gottlober nechtěl Firkoviče provokovat a ani vést dialog o kořenech karaismu. Pochopil totiž, že oba pochází z jiného prostředí, v němž se vyvíjeli pod vlivem jiné ideologie, které se ani jeden z nich nevzdá. Gottlober naopak upozorňuje, že schizma v náboženství je běžný fenomén

---

<sup>94</sup> Tamtéž, s. 276–277.

<sup>95</sup> Tamtéž, s. 295.

<sup>96</sup> Pinsker, *Liqutej Qadmoniot*, Vídeň, 1860.

<sup>97</sup> Středověcí rabínské autoři tím chtěli naznačit, že karaismus nelze vyspravit a zacelit.

například i mezi ruskými křesťany. Jišhak Baer Levinsohn kritizoval tradiční stanoviska ve středověké karaitské literatuře až po literaturu Firkoviče a jeho *Hotam tochnit*. Tvrdil, že Firkovič navázal na logiku středověkých textů, ahistorických motivů a na středověkou nenávisť vůči rabanitům a ve svém *Ta'ar ha-sofer*<sup>98</sup> ukázal, že Firkovičova vyjádření jsou manipulativní.<sup>99</sup>

Zájem rabanitských *maskilim* o karaismus způsobil mezi karaitskými učenici přesvědčení, že rabanité konečně pochopili pravdu karaismu. Firkovič, ovlivněn nejen haskalou, ale také nově se rozvíjející ruskou historiografií,<sup>100</sup> vnímal haskalu jako prostředek, díky kterému bude schopen šířit své ideje a názory a který mu bude sloužit jako nástroj pro reformní proces ústící v opuštění od Talmudu. Avraham Firkovič sám sebe vnímal jako vůdce vlastní komunity, kterou chtěl pomocí narativů založených z části na středověké literatuře a z části na vlastních příbězích uvést do nové historické éry. Firkovič nepopíratelně přispěl karaitské komunitě k transformaci v národ a k její de-judaizaci, jež po Firkovičově smrti nabrala obrátek, jaké si on sám ani nepředstavoval. Karaitská agenda haskaly usilující o asimilaci odpovídala agendám radikálních *maskilim*, ale obsahovala navíc opovržení čímkoliv židovským. Karaitská společnost na přelomu devatenáctého a dvacátého století vnímala cokoliv židovského jako striktně rabanitského a tudíž jako nehodící se pro karaismus a karaismus samotný se stal beztvarym konceptem založeným na sémantickém konceptu, jako jsou Chazaři, Turkické národy a deset ztracených kmenů.<sup>101</sup>

---

<sup>98</sup> Levinsohn, *Ta'ar ha-sofer*, Oděsa, 1862.

<sup>99</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 295–297.

<sup>100</sup> V počátcích 19. století se v Rusku začala rozvíjet historiografie a filologie, která přispěla ke vzkvétajícímu ruskému patriotismu a vyvolala zájem o historii, literaturu a folklor. Viz tamtéž, s. 282.

<sup>101</sup> Tamtéž, s. 301–302.

## 4. Historické teorie Avrahama Firkoviče a jejich vliv na ostatní badatele

Do čtyřicátých let devatenáctého století historické bádání v carském Rusku spočívalo spíše ve sbírání historických materiálů než ve vědeckém výzkumu. To se změnilo v padesátých letech, v nichž začaly vycházet práce, které se spíše podobaly západoevropskému úzu Wissenschaftu. Již na začátku devatenáctého století se ruská historiografie začala zajímat o Chazary. Chazaři, turkický a původně kočovný národ, v sedmém až desátém století ovládali části východní Evropy, Kavkaz a Krym a v kratším období jejich vlády (v osmém století) se hlásili k judaismu. Karaité, včetně Avrahama Firkoviče, věřili, že Chazaři vyznávali nikoliv rabínský judaismus, ale karaismus. Tato myšlenka nebyla avšak nikdy doložena.<sup>102</sup>

Někteří akademici tvrdí, že je Firkovič autorem teorie o chazarském původu krymských karaitů. Tuto teorii začali přijímat karaité za svoji ale až desetiletí po Firkovičovo smrti a Firkovič ji navíc nikdy neobhajoval. Teorie, že jsou krymští karaité potomci Chazarů, se pravděpodobně zrodila u předního ruského historika a orientalisty Vasilije Grigorijeva (1816-1881), který se specializoval na Chazary, Krymský chanát a židovské náboženské skupiny v carském Rusku. K rabanitům se vyjadřoval velmi tvrdě, antisemitsky a nazýval je parazity na křesťanské ruské společnosti. Aby karaity od rabanitů odlišil, zastával teorii, že jsou karaité potomci Chazarů, kteří přijali za svůj Mojžíšův zákon. Tajuplnost, orientálnost a netradiční vzhled krymských karaitů Grigorijev považoval za dostačující důkazy jejich chazarského původu. Firkovič ale naopak odvozoval původ karaitů od deseti ztracených izraelských kmenů, a nikoliv od turkických národů natož Chazarů. Legenda o deseti ztracených kmenech Izraele se týká deseti izraelských kmenů, které utvářely Izraelské království (Severní království s hlavním městem Samaří). Mezi těchto deset kmenů patřily všechny z původních dvanácti vyjma kmene Benjamína a Judy. V roce 722 př. Kr. Severní království padlo a jeho obyvatelé byli vyhnáni. Těchto deset izraelských kmenů zmizelo a jejich osud není znám. Jejich existenci a zmizení opřádají legendy a mnoho komunit, nejen židovských, od nich odvozuje svůj původ.<sup>103</sup> Mezi takové se přidal i Avraham Firkovič, který věřil v linii mezi ztracenými kmeny a krymskými karaity.

Avraham Firkovič se k teorii Grigorijeva vyjádřil ve svém *Avnej zikaron*<sup>104</sup> a kritizoval ji. Firkovič Grigorijevo teorii označil za zcestnou, neboť nelze podle rysů v obličejí rozpoznat jaký má kdo původ. Tvrdil, že si karaité na Krymu nejsou podobní ani s těmi v Istanbulu,

<sup>102</sup> Dunlop „Khazars,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 108–114.

<sup>103</sup> Rabinowitz, „Ten Lost Tribes,“ *tamtéž*, sv. 19, s. 639–640.

<sup>104</sup> Firkovič, *Avnej zikaron*, Vilnius, 1872.

v Jeruzalémě a v Egyptě a že si za řadu let krymští karaité vybudovali vlastní antropologické rysy, ze kterých nelze dělat závěry. Firkovič tvrdil, že karaité jsou samostatnou skupinou oddělenou od rabanitů, která se v minulosti mohla prolínat s místními turkickými národy. Otázka návaznosti karaitů na Chazary, která během let zaujala i Firkoviče, byla výsledkem zvýšeného zájmu o Chazary v ruských studiích a v práci Grigorijeva.<sup>105</sup>

Firkovič na zvýšenou pozornost na pouto mezi Chazary a karaity odpověděl vytvořením karaitského hrdiny, Jišhaka Sangariho, který podle Firkovičova líčení hrál zásadní roli v konverzi Chazarů ke karaismu. K obhajování tohoto příběhu o Sangarim se přidal i Solomon Beim, karaitický *maskil*, ve své knize *Čufut-Kale a karaité*.<sup>106</sup> Firkovič psal o konverzi Chazarů ke karaismu pravděpodobně ze dvou důvodů. Myšlenka, že by tak mocné království přijalo za své náboženství karaismus, dodávala karaismu váhu a pravdivost. Zároveň se Firkovič snažil najít místo karaitům v ruské a chazarské historii Krymu a svojí teorii chtěl dokázat, že mají karaité hluboké kořeny ve svém náboženství.<sup>107</sup>

Karaitický *maskil* Elija Kazaz tvrdil,<sup>108</sup> že teorie o turkickém a nikoliv semitském původu karaitů nebyla prokázána. Důkazem semitského původu karaitů je dle Kazaze přítomnost *kohanim*<sup>109</sup> a *levijim*<sup>110</sup> v karaitické společnosti, a naopak nedostatek chazarských vlivů na karaitskou tradici. Nabídl teorii, která by otázku spojitosti Chazarů a karaitů řešila. Karaité podle něj byli v blízkém kontaktu s Chazary, kteří se postupně nechávali judaizovat, a navzájem vstupovali do manželství. Karaité podle něj tedy nejsou čistě semitským národem, ale jejich ztotožňování s Chazary je jen okázalá domněnka. Kazaz, jakožto *maskil*, formuloval co nejlépe logickou syntézu okázalých karaitických teorií a historické reality. Kazazova tvrzení dokazují, existovali i karaité, kteří z vědeckého hlediska tyto ahistorické teorie zpochybňovali, ale tak či onak, přijali minimálně jejich část.<sup>111</sup>

Dalším významným ruským badatelem, který se zabýval tureckou a krymskou historií a jehož práce jsou relevantní dodnes, byl Vasilij Dmitrijevič Smirnov (1846-1922). Přestože byl odborník, tvrdil, že jsou karaité odlišní od Židů hlavně svým turkickým jazykem. Tímto

---

<sup>105</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 284–286.

<sup>106</sup> Beim, *Чуфут-Кале и караимы*, Oděsa, 1861.

<sup>107</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 287, 293.

<sup>108</sup> Markon, Akhiezer, „Kazaz, Elijah Ben Elijah,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 12, s. 44.

<sup>109</sup> *Kohen* (pl. *kohanim*) je kněz zasvěcen ke službě ve svatyni u oltáře a k přinášení obětí. Po zničení jeruzalémského Chrámu se na *kohanim* stále vztahuje celá řada předpisů, které mají za účel dosažení rituální čistoty. Kohenům přísluší i privilegia v židovské komunitě. Status kohena je dědičný a předává se z otce na syna. Viz Sládek, *Malá encyklopedie rabínského judaismu*, s. 131–132.

<sup>110</sup> *Levi* (pl. *levijim*), česky také levita, měl za úkol přísluhovat kohenovi v Chrámu. Po zničení Chrámu je příslušnost k levitům spojena s privilegií v židovské komunitě. Status levity je dědičný po otcovské linii. Viz tamtéž, s. 139.

<sup>111</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 289–290.

tvrzením naprosto opominul existenci Krymčaků, židovského obyvatelstva Krymu, jejichž jazykem byl turkický dialekt. Na přizpůsobivosti karaitů k okolním kulturním podmínkám, ve kterých karaité ochotně přebírali místní jazyk (řečtinu, turečtinu, arabštinu), dokazoval jejich ochotu se přizpůsobit. Nezmínil ovšem, že stejný fenomén pozorujeme i u rabanitů. Smirnov obhajoval teorii o karaitském náboženství Chazarů, které od místních karaitů údajně převzali, a tvrdil, že karaité převzali od Chazarů jejich jazyk. Tyto dvě skupiny se podle něj postupně asimilovaly. Své teorie mohl čerpat jedině z karaitských zdrojů, stejně jako jiní historici včetně Grigorijeva. Všechny tyto rozdílné teorie jen dokazují, že studium karaismu v devatenáctém století nebylo založené na průkazných dokumentech a pohybovalo se spíše v rovině teorií. To se nezměnilo ani v prvních desetiletích dvacátého století a karaité dál využívali rozdílné a navzájem si odporující historické teorie. Po dlouhou dobu se neobjevil žádný kritický text, který by na tyto rozpory upozornil. Karaitská historiografie druhé poloviny devatenáctého století byla psána stále ve stejném duchu a zakládala se na opakujících se myšlenkách, které vycházely z prací ruských historiků a z Firkovičových argumentů.<sup>112</sup>

Velmi vášnivým advokátem teorie o chazarském původu karaitů byl krymský karaita, diplomat, orientalista, absolvent Petrohradské univerzity Seraja Šapšaľ (1873-1961),<sup>113</sup> který tuto teorii proměnil v oficiální historii krymských karaitů a odstartoval tak jejich radikální de-judaizaci. V roce 1896 vydal knihu *Karaité a Čufut-Kale na Krymu*,<sup>114</sup> jejíž hlavní tezí je turkický, primárně chazarský, původ karaitů na Krymu a ve východní Evropě. Vymyslel nové symboly, koncepty a nové zvyky, které by zvýraznili blízkost karaitů k turkickým národům. Karaitským svátkům dal turecká jména, aby dokázal, že karaismus je odlišné a samostatné náboženství, které se vyvinulo z judaismu stejně jako křesťanství nebo islám. Dokonce vyměnil symbol Davidovy hvězdy na bráně karaitské synagogy v městě Troky, ve kterém sídlila silná karaitská komunita, za tatarskou tamgu. Teorie o chazarském původu karaitů se objevila i v polské historiografii a mezi polskými karaity.<sup>115</sup>

Tento narativ byl na konci devatenáctého a dvacátého století popularizován karaity i akademiky a měl také pozitivní dopad, neboť zachránil karaitskou komunitu před nacisty. Strach o vlastní životy během Druhé světové války donutil karaity se semknout, přijmout teorie o jejich turkické identitě a utužit je. Generace karaitů, která dospěla za doby Sovětského svazu po Druhé světové válce, si ani nebyla vědoma vlastních židovských kořenů.<sup>116</sup>

---

<sup>112</sup> Tamtéž, s. 290.

<sup>113</sup> Akhiezer, „Shapshal (Szapszał) Seraya Ben Mordechai,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 18, s. 409.

<sup>114</sup> Šapšaľ, *Караимы и Чуфут-Кале в Крыму*, Petrohrad, 1896.

<sup>115</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 290–291.

<sup>116</sup> Tamtéž, s. 306–307.

## 5. Avraham Firkovič a padělání historických dokumentů

### 5.1. Falza Avrahama Firkoviče

Devatenácté století v Carském Rusku se vyznačovalo dvěma protichůdnými procesy, a sice vznikem a rozvojem moderní vědy, která nabývala na své důležitosti, a zároveň velkým počtem vznikajících padělaných historických dokumentů. Tento fenomén lze pozorovat v Evropě u nežidovské populace, u Židů a také u profesionálních akademiků.<sup>117</sup> Cílem většiny vzniknuvších falz bylo se vznikem nacionalistických tendencí velebit vlastní národy, jejichž hodnota závisela na jejich starobylosti a na počtu jim vlastních historických materiálů. Pojem falzum nebyl do moderní doby a do dob haskaly znám, a až haskala a jiná osvícenská hnutí definovala, jak má vypadat moderní věda a co úzu moderní vědy odporuje. I když je padělání rozšířený fenomén ve všech komunitách v devatenáctém století, židovská studia se opomínají věnovat falzifikátorům z řad rabanistických *maskilim*, byť bylo tvoření ahistorických narativů v rabanitské společnosti mnohem častější, a svoji pozornost upínají na karaitskou komunitu a Avrahama Firkoviče, který se stal tváří těchto praktik. Na chyby historického bádání karaitských komunit je dáván větší důraz pravděpodobně kvůli Firkovičovi, kterého nebylo možné přehlédnout nejen pro jeho charismatickou osobnost, ale také pro jeho téměř nejdůležitější a největší sbírku judeo-arabských rukopisů na světě. Ačkoliv byly jeho práce ahistorické, některá jeho falza by se daly z určitého úhlu pohledu označit za přínosná, neboť výrazně přispěla k rozvoji židovských studií a k emancipaci vlastní komunity. Přestože jsou falza považována za nemorální, lze je vnímat jako odraz sociálně-kulturních hodnot. Padělky reflektují nejen zájmy a hodnoty falzifikátora, ale jsou také obrazem záměrů a hodnot jeho komunity a okolní společnosti.<sup>118</sup>

Avraham Firkovič na nároky moderní vědy a na nároky nových nacionalistických hnutí reagoval tvořením falzifikátů a formulováním nových teorií, kterými chtěl vyhovět společenskému nátlaku a zároveň jimi pomoci vlastní komunitě, zajistit si v ní prestižní postavení a také úspěšnou badatelskou kariéru. Padělal náhrobní nápisy, rodokmeny, kolofony a další. V rozsáhlém úvodu své nejvýznamnější práce *Avnej zikaron* Firkovič popisuje sbírání historických materiálů, jež se na popud otázek týkajících se karaismu položených guvernérem

---

<sup>117</sup> Příkladem jsou také české padělané rukopisy Václava Hanky (1791–1861) a Josefa Lindy (1792–1834). Ve stejné době navíc pražský *maskil* Markus Fischer (1788–1858) „objevil“ tzv. Ramschakovu kroniku, která měla zachycovat dějiny Židů na území Českých zemí od třináctého do poloviny devatenáctého století. České židovské obyvatelstvo v ní bylo popsáno jako národ, který aktivně podporoval český nacionalismus v době husitského hnutí. Akhiezer, „Historical Research and Forgeries in the Age of Nationalism: The Case of the Russian Empire Between Jews and Russians,“ *East European Jewish Affairs*, 48:2, s. 111–113.

<sup>118</sup> Tamtéž, s. 101–117.

Voroncovem stalo jeho životní misí, a prezentuje své teorie o karaitské historii. Guvernér Voroncov se mimo jiné zajímal o původ karaitů, a proto je původ Firkovičovy vlastní komunity také ústředním tématem *Avnej zikaron*. Firkovič odvozoval původ krymských karaitů od deseti ztracených izraelských kmenů a od jejich vyhnání ze Samaří. Aby svá tvrzení podpořil, prohlásil původ židovského obyvatelstva na Kavkaze za totožný:

...Pocházíte z exilu samařského, z exilu prvního Chrámu, v němž jste byli vyhnáni do Persie a z ní jste přišli do zemí a měst Médie. Potom jste, synové Izraele, jak tvrdí *ha-rav* Eliehu Mizrahi,<sup>119</sup> vyšli z měst Médie do zemí Krymu. Proto dodnes mluvíte perským jazykem, neboť jste odtamtud společně přišli, jako perský lid, sem do těchto zemí. A až dáte všem vědět, že nepocházíte z exilu druhého Chrámu, nýbrž z prvních exilů, zamilují si vás všichni křesťané, neboť se vaši otcové nezapojili do kontroverzí a disputací Druhého chrámu a ani toho nebyli svědky. A budou vás chápat jako starověké syny Izraele, jako ztělesnění antických časů. Díky tomu se zalíbíte ruské monarchii, stejně jako my. Jsme chránění před hrůzou a v klidu od lhostejnosti pod křídly laskavých králů, králů Ruska. Nám, jakožto skupině karaitů v zemích Krymu, Polska a Litvy, neberou z karaitského lidu vojáky, a dokonce nevybírají ani daň za rekrutování, nýbrž pouze daň z hlavy od mužů. Dávají nám povolení žít a schovávat se ve všech velkých obchodních městech v Rusku a také nakupovat a stavět domy a vlastnit pole a obstarávat je. Máme povolení mít vlastní velký *bejt din*<sup>120</sup> a můžeme soudit naše lidi. A kromě toho, je tu toho také ještě mnoho, jak všichni dobře vědí.<sup>121</sup>

...שאתם מגלות שומרון ומגלות בית ראשון אשר גליתם לפרס ומשם באתם למדינות וערי מדי אחרי צאת בני ישראל מערי מדי למדינות קירים לפי דברי הר' אליהו המזרחי ולכן אתם מדברים בלשון פרס עד היום כי משם באתם פה ביחד עם הפרסיים שבמדינות האלה, וכשיתפרסם לכל שאיניכם מגלות בית שני אלא מגלויות הראשונות יאהבו אתכם כל הנוצרים יען שידי אבותיכם לא היו במחלוקות ומריבות בית שני ועיניהם לא ראו, ויחזיקו אתכם בחזקת בני ישראל בקדמונים כדמות דברים עתיקים (ענתיקא) ותמצאו בזה חן בעיני מלכות רוססיה כמונו אנחנו במשכנות מבעתים ובמנוחות שאננות תחת כנפי מלכי הסד מלכי רוססיה כמונו אנחנו עדת הקראים במדינות קירים ופילין (\*פולין) וליטא יצ"ו שאינם לוקחים מן הקראים אנשי חיל ואפילו מס ריקרוטווי אינם לוקחים, אלא מס הנפשות מן הזכרים, ונותנים רשות לדור ולהסתתר בכל ערי מרכולת הגדולות ברוססיה וגם לקנות ולבנות בתים ושדה אחוזה ולהתאחז בהם, ולהיות לנו בית דין הגדול ולשפוט את בני עמינו. וגם זולת אלה הטובות עוד רבות מפורסמות לכל...<sup>122</sup>

Z Firkovičova textu je zřejmé, že do své agendy přesvědčovat úřady o původu vlastní komunity chtěl zapojit i jemu blízké židovské komunity. Pokud by s karaity na Krymu sdíleli

<sup>119</sup> Eliehu (Elija) Mizrahi (1455-1525/6) byl rabín a matematik narozen v Konstantinopoli. Viz Seligsohn, „Elijah ben Abraham (Re'em) Mizrahi,“ *Jewishencyclopedia.com*

<sup>120</sup> *Bejt din*, doslova dům soudu, je náboženský soud, který v komunitě nejčastěji řešil rozvody, dodržování náboženských dietních restrikcí, obchodní smlouvy uvnitř komunity a jiné společensko-náboženské záležitosti. Viz Hermann Cohn, „Bet Din and Judges,“ *Encyclopaedia Judaica*, sv. 3, s. 512–524.

<sup>121</sup> Přeložená a parafrázovaná pasáž z *Avnej zikaron* je mojí vlastní.

<sup>122</sup> Firkovič, *Avnej zikaron*, s. 77. Přepis textu je můj vlastní.

kavkazští Židé svůj původ, Firkovičovy teorie o nevinnosti karaitů z bouřlivé doby druhého Chrámu by před ruskými hodnostáři nabyly větší důvěryhodnosti.

*Avnej zikaron* je korpus 769 karaitských náhrobků na Krymu, které Firkovič sbíral a přepisoval. Mezi těmito prepisy náhrobků lze najít několik padělaných, které Firkovič datoval do dob, ze kterých nemáme žádné důkazy o přítomnosti karaitů na Krymu. Pro datování náhrobků vymyslel Firkovič svůj vlastní „karaitský letopočet,“ který odvozoval od vyhnání deseti izraelských kmenů ze Samaří v roce 722 př. Kr.<sup>123</sup>

Mezi dva nejvýraznější Firkovičovy padělky jsou řazeny tzv. Mendželský a Derbentský dokument, které se jmenují dle míst Firkovičovo údajného objevení. Avraham Firkovič je prohlašoval za kolofony ke starým svitkům Tóry, které dle svých slov našel na svých cestách Kavkazem v roce 1840 ve vesnici Mendželis a v synagoze města Derbent na území Dagestánu. Oba kolofony měly být díly údajných karaitů a potomků exulantů ze Samaří, kteří ve svých textech popisovali historii svých předků, jejich údajné vyhnání do měst Persie a pozdější příchod na Krym.<sup>124</sup>

Juda ben Moses ha-Naqdan Mizrahi, údajný potomek exulantů ze Samaří, je Avrahamem Firkovičem vydáván za autora Derbentského dokumentu. Podle tohoto kolofonu se proto-karaité v polovině pátého století př. Kr. usadili v krymských městech jako Solchat (to v té době ještě neexistovalo), Onchat (to nikdy neexistovalo), Sefarad (Firkovičův název pro dnešní město Kerč) a Čufut-Kale (také v té době ještě nezaložené). Avraham Firkovič na existenci těchto dokumentů, které ovšem vytvořil sám, zakládal své teorie o původu krymských karaitů.<sup>125</sup>

## 5.2. Kritika Firkovičových falz

Za Firkovičova života, ale hlavně posmrtně, byly slyšet zklamané hlasy intelektuálů, kteří prozřeli, že Firkovič zneužil důvěry vlády, aby dosáhl pokroku své vlastní náboženské komunity na úkor rabanitů. Časem se jeho přátelé z židovské inteligence stali jeho úhlavními kritiky. Efraim Deinard,<sup>126</sup> jenž sloužil Firkovičovi v 60. letech jako osobní sekretář, zpochybňoval ryznost Firkovičových motivů, ostře kritizoval jeho historické teorie a napadal jeho zfalšované dokumenty. V knize *Masa' Qrim* předkládá prošetření metod, které Firkovič

---

<sup>123</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 259.

<sup>124</sup> Tamtéž, s. 271.

<sup>125</sup> Tamtéž, s. 272.

<sup>126</sup> Efraim Deinard (1846-1930) nejen sloužil Firkovičovi v 60. letech jako osobní sekretář. S Firkovičem měl společný zájem ve sbírání rukopisů, v cestování, v historii Krymu, v historii karaitů a navíc v historii krymčáků. Vydal mnoho knih a článků, z nichž jsou významné: *Masa' Qrim* a *Toldot Even Rešef*.

pro své padělání používal. *Masa' Qrim* je dle Goldy Akhiezer práce s chybami, ale přesto je důležitým historickým zdrojem o karaitech a Krymčacích, o jejich kultuře a o životě Avrahama Firkoviče. Deinard si svou kritikou nezneprátelil pouze karaity, ale i některé *maskilim*, kteří jeho kritiku vnímali jako vyjádření anti-karaitského postoje snažícího se vyvolat další táhlé nepřátelské disputace s vlastními „náboženskými bratry“. Tolerance mezi oběma náboženskými skupinami byla pro *maskilim* svrchovanou hodnotou.<sup>127</sup>

Daniel Chwolson, významný ruský orientalista Petrohradské univerzity, z počátku vyjadřoval nadšení pro Firkovičovy nálezy a s Firkovičem intenzivně spolupracoval, ale po kritice z úst Avrahama Harkavyho, vlastního studenta a nejvýraznějšího kritika Firkovičovy práce, se v roce 1881 sám vydal prozkoumat náhrobní nápisy v Čufut-Kale a obratem změnil názor. Tento názorový obrat popisuje ve své knize spolu s přesvědčením, že Firkovič falzifikoval náhrobní nápisy a kolofony. Nejobsáhlejší analýzu Firkovičovy práce sepsal výše zmíněný Avraham (Albert) Harkavy (1835-1919). Harkavy byl jeden z nejlepších a nejvýznamnějších akademiků židovských studií v Rusku, jenž studoval na Petrohradské univerzitě pod mentorem Danielem Chwolsonem a později také v Paříži a v Berlíně. Harkavy ve své práci<sup>128</sup> popsal Firkovičovy metody padělání dokumentů a vyvrátil jeho historické teorie.<sup>129</sup>

---

<sup>127</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 298–299.

<sup>128</sup> Harkavy, *Altjudische Denkmaler aus der Krim, mitgetheilt von Abraham Firkovisch (1839–1872) und geprüft von Albert Harkavy. Mémoires de l'Académie Imperiale des sciences de St.-Petersbourg*, Petrohrad, 1876.

<sup>129</sup> Akhiezer, *Historical Consciousness*, s. 299–300.

## Závěr

Karaitské komunity devatenáctého století podstoupily poměrně brzkou emancipaci v porovnání s rabanitskými komunitami východní Evropy. Karaité dosáhli výjimky z daní uvalených na židovské obyvatelstvo, výjimky z anti-semitských zákonů a legislativního uznání jedinečnosti jejich víry. Kromě schopnosti karaitů přesvědčovat ruské úřady o vlastním původu, přispělo karaitské emancipaci výjimečné postavení karaitské komunity uvnitř ruské společnosti, která si je romantizovala. Jejich malý počet v poměru k rabanitům a jejich občanská aktivita, která jim zajistila dobré vztahy s ruskými hodnostáři, proces emancipace také urychlila.

Avrahamu Firkovičovi velmi záleželo na vlastním společenském postavení a na postavení vlastní komunity uvnitř okolní společnosti. Z těchto důvodů publikoval, přispíval do periodik *haskaly*, pokoušel se o zakládání nakladatelství a karaitských periodik a vášnivě sbíral hebrejské a judeo-arabské rukopisy. Firkovičova sbírka rukopisů je považována za jednu z nejvýznamnějších na světě a je uložena v Petrohradské národní knihovně. Jeho badatelská činnost nabrala nový směr, když byl v roce 1839 vybrán krymským guvernérem, aby objasnil původ karaitských komunit na Krymu a vysvětlil schizma vznikuvší mezi karaity a rabanity. Tento úkol se stal jeho životní misí a využil ho nejen ke sbírání historických materiálů, ale také ke smýšlení historických teorií o původu krymských karaitů, kterými chtěl pomoci vlastní komunitě obstát před ruskými úřady a společností.

Haskala, která se šířila z Německa přes Halič do Ruska, neoslovovala pouze rabanitské *maskilim*, ale také karaity, kteří byli součástí tohoto osvícenského hnutí a kteří se zasazovali o rozvoj vlastní komunity, zakládali školy, periodika a zabývali se historií východoevropského karaismu. Úzké vztahy s *maskilim* východní Evropy, s ruskými hodnostáři a s ruskými akademiky, které Firkovič udržoval, dávaly jeho tvrzením váhu a jsou důkazem, že byl vnímán hodnověrně a váženě. Haskala Avrahama Firkoviče ovlivnila a formovala jeho názory na rabanity, ke kterým během života zaujal tolerantnější postoj.

Vědecká aktivita Avraham Firkoviče byla kontroverzní, ale přesto měla pozitivní dopad na židovská studia, neboť vedla k podrobnějšímu zkoumání karaismu, původu karaitů a jiných témat, kterými se Firkovič zabýval. Lze ho považovat za stoupence *haskaly* vlastního druhu. Firkovič totiž nikdy neopustil tradiční paradigmata karaitské víry a zabýval se hledáním pravdy, která odporovala představám moderní vědy. Jeho pravda byla založena na středověkých narativích a na jeho vlastních ahistorických teoriích, kterými chtěl zajistit karaitské komunitě stabilní postavení.

Firkovič odvozoval původ krymských karaitů od deseti ztracených izraelských kmenů, které byly dle legendy vyhnány v roce 722 př. Kr. ze Samaří. Tvrdil, že mezi nimi byli předci krymských karaitů, kteří se později usídlili na Krymu. Z tohoto důvodu se neprovinili, dle Firkoviče, oproti rabanitům v ukřižování Ježíše Krista a v jiných nepokojích doby Druhého chrámu. Svoji teorií o původu karaitů se vymykal ostatním karaitským *maskilim*, kteří věřili, že jsou krymští karaité potomci turkických Chazarů. Narativ o turkickém původu krymských karaitů nakonec převládl, byl přijat následujícími generacemi karaitů plně za vlastní a byl základem pro karaitský nacionalismus. Firkovič těmto tendencím přispěl svým zájmem o původ vlastní komunity, kterým karaitský nacionalismus odstartoval.

Své ahistorické teorie opíral o vlastnoručně padělané rukopisy, nápisy na náhrobcích, o padělané rodokmeny a další. Padělání historických dokumentů se v devatenáctém století stalo v Evropě fenoménem a odpovídalo tak na nově vznikající nacionalistická hnutí, která dávala důraz na starobylost a kulturní bohatost národů. Firkovič paděláním historických dokumentů reagoval na nároky nacionalismu a svými ahistorickými teoriemi si chtěl zajistit výjimečné postavení ve vlastní karaitské komunitě. Na krátkém úryvku z Firkovičovy nevýznamnější knihy *Avnej zikaron* práce představuje jeho motivy k padělání a smýšlení nových narativů. Chtěl se spolu s vlastní komunitou zalíbit ruským úřadům, křesťanům a okolní společnosti a aby jeho teorie byly hodnověrné, odvozoval ze samařského exilu původ také okolních židovských komunit. Avraham Firkovič padělal kolofony ke starým svitkům Tóry a jeho falza byla odkryta a kritizována až po jeho smrti.

Téma působení Avrahama Firkoviče nebylo v práci zdaleka vyčerpáno. Za další zpracování stojí především Firkovičovy sbírky rukopisů, jejich význam pro židovská studia, způsob, kterým si je Firkovič obstarával, a jejich obsah. Dalším zajímavým tématem by mohlo být detailnější prozkoumání jeho padělků nebo podrobnější zpracování jeho vztahů s *maskilim* východní Evropy. Firkovič a východoevropští karaité vždy žili v blízkosti rabanitů a probádat jejich soužití by mohlo být dalším zajímavým námětem pro následující výzkum.

## Bibliografie

- Akhiezer, Golda. *Historical Consciousness, Haskalah, and Nationalism among the Karaites of Eastern Europe*. Études Sur Le Judaïsme Médiéval, tome lxxiii. Leiden: Brill, 2018.
- Akhiezer, Golda. „Firkovich, Avraam Samuilovich.“ *YIVO*. Navštíveno 6. března, 2022. [https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Firkovich\\_Avraam\\_Samuilovich](https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Firkovich_Avraam_Samuilovich)
- Akhiezer, Golda. „*Historical Research and Forgeries in the Age of Nationalism: The Case of the Russian Empire Between Jews and Russians*.“ *East European Jewish Affairs*, 48:2, 2018.
- Čech, Pavel, and Pavel Sládek. „Transliterace a transkripce hebrejštiny: základní problémy a návrhy jejich řešení.“ *Listy Filologické / Folia Philologica* 132, no. 3/4 (2009): 305–39.
- Etkes, Immanuel. „Haskalah.“ *YIVO*. Navštíveno 10. května, 2022. <https://yivoencyclopedia.org/article.aspx/Haskalah>.
- Firkovič, Avraham. *Avnej zikaron*. Vilnius, 1872.
- Kizilov, Mihail Borisovič. *The Karaites of Galicia: An Ethnoreligious Minority among the Ashkenazim, the Turks, and the Slavs*. Leiden: Brill, 2009.
- Polliack, Meira, and Dan Shapira. „Beginnings of the Karaite Communities of the Crimea Prior to the Sixteenth Century.“ In: Polliack, Meira (ed.), *Karaite Judaism: A Guide to Its History and Literary Sources*. Leiden: Brill, 2003.
- Rosenthal, Herman, and Peter Wiernik. „Haskalah.“ *Jewishencyclopedia.com*. Navštíveno 11. května, 2022. <https://jewishencyclopedia.com/articles/7318-haskalah>
- Rosenthal, Herman. „Pale of Settlement.“ *Jewishencyclopedia.com*. Navštíveno 25. května, 2022. <https://jewishencyclopedia.com/articles/11862-pale-of-settlement>
- Seligsohn, Max, Solomon Schechter, and M. Franco. „Elijah ben Abraham (Re'em) Mizrahi.“ *Jewishencyclopedia.com*. Navštíveno 20. července, 2022. <https://jewishencyclopedia.com/articles/10894-mizrahi#anchor3>
- Shapira, Dan. „*Ha-umnam qivrej avot? Netunim historijim ve- 'ibudam be-ktuvot ha-maševot šel Avraham Firqoviš*.“ *Pe'amim: Studies in Oriental Jewry*, no. 98/99, 2004.
- Skolnik, Fred, and Michael Berenbaum. *Encyclopaedia Judaica*. Detroit: Keter Pub, 2007.
- Sládek Pavel. *Malá encyklopedie rabínského judaismu*. Praha: Libri, 2008.
- Stillman, Norman A., and Marzena Zawadowska. „Rabbanites.“ *Encyclopedia of Jews in the Islamic World*. Leiden: Brill, 2010.